

**UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE**

Domeniul *ISTORIE*

TEZA DE DOCTORAT

REZUMAT

Proprietățile Casei Regale a României

(sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX).

Studiu de caz: regiunea de est a Carpaților Orientali

(județele Suceava și Neamț)

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Ștefan PURICI

Doctorand:

Bogdan-Ilie COCIERU

Suceava – 2023

CUPRINS

<u>Lista anexelor</u>	4
<u>INTRODUCERE</u>	7
<u>CAPITOLUL 1. DOMENIILE DOMNEȘTI ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ</u>	19
<u>1.1. Structura socială și de proprietate în Moldova și Țara Românească</u>	19
<u>1.2. Instituția Domniei (configurarea, atribuții, instrumente ale puterii)</u>	25
<u>1.3. Domeniul domnesc în epoca medievală</u>	30
<u>1.4 Domeniul domnesc în perioada fanariotă</u>	32
<u>1.5 Domeniul domnesc în epoca modernă</u>	37
<u>1.6. Domeniul domnesc de margine din nord-vestul Moldovei</u>	39
<u>CAPITOLUL 2. MOȘIILE REGALE ȘI DOMENIUL COROANEI DIN ZONELE MONTANE ALE ROMÂNIEI MODERNE</u>	48
<u>2.1. Modernizarea societății românești în timpul domniei lui Carol I</u>	48
<u>2.2. Teritoriile administrate de Casa Regală în zona montană. Aspecte juridice</u>	52
<u>2.3. Suprafețele administrate de Casa Regală în zona montană. Aspecte istorico- geografice și socio-economice</u>	57
<u>CAPITOLUL 3. DOMENIUL REGAL ȘI DOMENIUL COROANEI DIN CARPAȚII ORIENTALI</u>	70
<u>3.1. Domeniul Regal Broșteni, județul Suceava</u>	70
<u>3.1.1. Infrastructura edilitară și de comunicații</u>	70
<u>3.1.2. Economia locală</u>	74
<u>3.1.3. Resursele umane</u>	76
<u>3.1.4. Elaborarea Monografiei Moșiei Regale Broșteni</u>	79
<u>3.2. Domeniul Coroanei Mălini, județul Suceava</u>	81
<u>3.2.1. Infrastructura edilitară și de comunicații</u>	81
<u>3.2.2. Economia locală</u>	82
<u>3.2.3. Resursele umane</u>	83
<u>3.3. Domeniul Coroanei Borca și Domeniul Coroanei Sabasa-Farcașa, județul Suceava</u>	85
<u>3.3.1. Infrastructura edilitară și de comunicații</u>	85
<u>3.3.2. Economia locală și potențialul uman</u>	86
<u>3.4. Domeniul Coroanei Bicaz, județul Neamț</u>	87

<u>3.4.1. Infrastructura edilitară și de comunicații</u>	87
<u>3.4.2. Economia locală</u>	89
<u>3.4.3. Resursele umane</u>	90
<u>CAPITOLUL 4. ADMINISTRAȚIA CASEI REGALE, EXEMPLE DE BUNE PRACTICI. VALORIFICAREA MOȘTENIRII CASEI REGALE PRIN TURISM</u>	92
<u>4.1. Participarea Domeniilor Regale și a Domeniului Coroanei la Expoziția</u>	
<u>Generală Română din 1906</u>	92
<u>4.2. Dezvoltare regională - model de administrare</u>	95
<u>4.3. Gospodărirea pădurilor - model de exploatare</u>	100
<u>4.4. Valorificarea moștenirii Casei Regale prin turism</u>	109
<u>4.4.1. Protejarea și valorificarea patrimoniului - lecții din trecut</u>	109
<u>4.4.2. Cadrul legislativ post 1990 și strategiile regionale și locale</u>	112
<u>4.4.3. Protejarea și valorificarea patrimoniului - realizări și eșecuri</u>	118
<u>4.4.4. Valorificarea patrimoniului material și imaterial - propuneri</u>	121
<u>CONCLUZII</u>	128
<u>ANEXE</u>	132
<u>BIBLIOGRAFIE</u>	203

LISTA ANEXELOR

<u>Anexa 1. Răspândirea geografică a vetrelor de sat libere. Răspândirea satelor răzășești</u>	132
<u>Anexa 2. Harta Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare Voevod</u>	133
<u>Anexa 3. Harta Reconstituirea etapelor de evoluție teritorială a Baniștii Mănăstirii Voroneț, după repere toponimice documentare</u>	134
<u>Anexa 4. Lege pentru Domeniul Coroanei (1884)</u>	135
<u>Anexa 5. Mesajul Regelui Carol I, rostit la închiderea Corpurilor Legiuitoare, în data de 8/20 Iunie 1884</u>	138
<u>Anexa 6. Testamentul Regelui Carol I datat 14/26 februarie 1899 și Codicilul din 14/27 decembrie 1911</u>	140
<u>Anexa 7. Castelul Peleş în construcție, 1882</u>	147
<u>Anexa 8. Mănăstirea Sinaia. Plan general (1924)</u>	148
<u>Anexa 9. Castelul Peleş și regiunea imediat înconjurătoare (1924)</u>	149
<u>Anexa 10. Planul topografic al proprietăților regale din Valea Prahovei</u>	150
<u>Anexa 11. Balanțele anuale pentru Moșia Regală Sinaia-Predeal 1874-1904</u>	151
<u>Anexa 12. Harta drumurilor 1898 (extras București-Valea Prahovei)</u>	152
<u>Anexa 13. Harta drumurilor 1898 (extras Fălticeni-Valea Bistriței)</u>	153
<u>Anexa 14. Evoluția căilor ferate române 1869-1872</u>	154
<u>Anexa 15. Evoluția căilor ferate române 1888-1914</u>	155
<u>Anexa 16. Harta căilor de comunicație din Județul Suceava în anul 1908</u>	156
<u>Anexa 17. Broșteni, comună rurală lângă râul Bistrița, 1883</u>	157
<u>Anexa 18. Satul Broșteni, Județul Suceava, 1892/1893</u>	158
<u>Anexa 19. Vederea Satului Broșteni-Suceava. Casa Moșiei Regale. Biserica, Școala</u>	159
<u>Anexa 20. Vederea Broștenilor și Satului Neagra-Suceava</u>	160
<u>Anexa 21. Vederea Casei Administrației Moșiei Regale Broșteni-Suceava</u>	161
<u>Anexa 22. Hotelul și Casa Administratorului Domeniului Regal Broșteni (1913)</u>	162
<u>Anexa 23. Broșteni (1928)</u>	163
<u>Anexa 24. Școala „Carol I”, Domeniul Regal Broșteni, Județul Suceava (1892/1893)</u>	164
<u>Anexa 25. Monument funerar Fritz Aeberhardt. Orașul Broșteni, Județul Suceava</u>	165
<u>Anexa 26. Școala Primară Mălini (1892/1893)</u>	166
<u>Anexa 27. Școala Primară din Drănceni (1892/1893)</u>	167
<u>Anexa 28. Școala din Găinești (1892/1893)</u>	168

<u>Anexa 29. Casa Administrației - Domeniul Coroanei Mălini (1892/1893)</u>	169
<u>Anexa 30. Muzeul silvic - Domeniul Coroanei Mălini (1892/1893)</u>	170
<u>Anexa 31. Casă țărănească no. 1 - Domeniul Coroanei Mălini (1892/1893)</u>	171
<u>Anexa 32. Tren forestier tras de locomotiva „Elisabeta” - Domeniul Coroanei Sabasa (1892/1893)</u>	172
<u>Anexa 33. Podul „Ferdinand” pe pâraul lung - Domeniul Coroanei Mălini (1892/1893)</u>	173
<u>Anexa 34. Școla de fete din Borca (1892/1893)</u>	174
<u>Anexa 35. Harta căilor de comunicație din Județul Neamț în anul 1908</u>	175
<u>Anexa 36. Muzeul silvic - Domeniul Coroanei Bicz (1892)</u>	176
<u>Anexa 37. Expoziția Generală Română din 1906. Plan de situație</u>	177
<u>Anexa 38. Pavilioanele Expoziției generale române din 1906 – plan</u>	178
<u>Anexa 39. Proces verbal din 23.01.1908, încheiat de inspectorul comunal al plășilor Dorna-Broșteni</u>	179
<u>Anexa 40. Podul de pe râul Barnar</u>	180
<u>Anexa 41. Cheile Barnarului cu linia ferată de exploatare</u>	181
<u>Anexa 42. Funicularul industrial din Găinești compus dintr-o linie ferată dublă</u>	182
<u>Anexa 43. Harta telegrafo-poștală a României din 1865</u>	183
<u>Anexa 44. Oficiul telegrafo-poștal Fălticeni-adresa 194/30.05.1884</u>	184
<u>Anexa 45. Răspunsul Institutului Național al Patrimoniului la cererea de informații de interes public privind imobilul monument istoric Casa administratorilor Domeniilor Coroanei, azi spații comerciale și depozit din orașul Broșteni, județul Suceava, identificat prin codul LMI SV-II-m-B-05503</u>	185
<u>Anexa 46. Orașul Broșteni-zona centrală, 15.02.2020</u>	186
<u>Anexa 47. Orașul Broșteni-zona centrală (Ortofoto, 2012)</u>	187
<u>Anexa 48. Orașul Broșteni-zona centrală (Ortofoto, 2015-2017)</u>	188
<u>Anexa 49. Cererea de informații de interes public privind imobilul monument istoric fosta Casă a Administrațiilor Domeniilor Coroanei (1991) / Casa administratorilor Domeniilor Coroanei (2015)</u>	189
<u>Anexa 50. Răspunsul Primăriei Orașului Broșteni (și un extras din PUG) la Cererea de informații de interes public privind imobilul monument istoric fosta Casă a Administrațiilor Domeniilor Coroanei (1991) / Casa administratorilor Domeniilor Coroanei (2015)</u>	190

<u>Anexa 51. Lista proiectelor pentru conservarea, protejarea, promovarea și dezvoltarea patrimoniului natural și cultural, finanțate prin POR 2014-2020 în județele Suceava și Neamț</u>	192
<u>Anexa 52. Casă tradițională, Orașul Broșteni-Cotârgași, Județul Suceava (20.07.2022)</u>	193
<u>Anexa 53. Casă tradițională, Orașul Broșteni-Neagra, Județul Suceava (15.02.2020)</u>	194
<u>Anexa 54. Casă tradițională, Comuna Mălini, Județul Suceava (09.01.2021)</u>	195
<u>Anexa 55. Casă tradițională, Orașul Bicz, Județul Neamț (09.04.2022)</u>	196
<u>Anexa 56. Casă tradițională, Orașul Sinaia, Județul Prahova (16.07.2022)</u>	197
<u>Anexa 57. Administrația Domeniului Coroanei, Casă țărănească model nr. 2, Bușteni (1893)</u>	198
<u>Anexa 58. Propunere traseu ecoturism „Pe urmele Regelui Carol I - Brânzăria Regală Broșteni”: Broșteni - Neagra-Negrișoara - Broșteni</u>	199
<u>Anexa 59. Propunere traseu ecoturism „Pe urmele Regelui Carol I - Schitul Rarău”: Broșteni - Crucea - Mănăstirea Rarău - Broșteni</u>	200
<u>Anexa 60. Principele Fredinand, Principesa Maria, Ion I.C. Brătianu, Ioan Kalinderu în vizită la Domeniul Coroanei Mălini</u>	201
<u>Anexa 61. Principele Fredinand, Principesa Maria, Ion I.C. Brătianu, Ioan Kalinderu în vizită la Domeniul Coroanei Borca</u>	202

INTRODUCERE

Subiectul proprietăților Casei Regale a României rămâne unul de actualitate, în primul rând atunci când abordăm modul în care este protejată și valorificată moștenirea Dinastiei Regale Române în regiunea de est a Carpaților Orientali, în județele Suceava și Neamț. De altfel, se poate observa cu ușurință faptul că, după Revoluția din Decembrie 1989, includerea elementelor de patrimoniu construit (asociate Casei Regale) în categoria monumentelor istorice și de arhitectură nu a constituit o garanție a protejării și valorificării acestora. Este suficient să amintim cazul Palatului Regal de la Mamaia¹ sau pe cel al Casei Administrației Moșiei Regale Poeni (sat Poieni, comuna Schitu Duca, Județul Iași)², care au avut după 1989 un statut juridic incert în ceea ce privește dreptul de proprietate, situație reflectată în faptul că au ajuns într-o stare avansată de degradare, chiar de colaps, așa cum este cazul conacului Principesei Ileana (cunoscut și sub denumirea de Casa Administrației Moșiei Regale Poeni). Astfel, ceea ce putea fi păstrat ca simbol al primei achiziții făcute de către Principele Carol I în Moldova, a ajuns în stare deplorabilă³, după ce proprietarul conacului (din 2007), Dominic von Habsburg-Lothringen, arhiducele de Austria, fiul arhiducelui Anton de Habsburg și al Principesei Ileana a României, „nu a luat măsurile necesare pentru conservare și întreținerea acestui imobil, ceea ce a dus la aducerea imobilului în stare de neîntrebuințare, de degradare, și ulterior la distrugere”⁴.

În al doilea rând, teritoriul fostei Moșii Regale Broșteni, astăzi Orașul Broșteni și Comuna Crucea, resimte puternic lipsa unor strategii realiste de dezvoltare regională, după colapsul complexului industrial minier, înregistrat după 1989. Bogatele resurse forestiere și pășunile aduc bunăstare doar pentru o mică parte a comunității, în lipsa unor centre de procesare care să genereze

¹ *Palatul Regal de la Mamaia și Cara Dalga*, <https://resedinteregale.ro/palatul-regal-mamaia-constantia/> (accesat 21.07.2023).

² *Poieni – conac*, <http://monumenteuitate.org/ro/monument/567/Poieni-conac> (accesat 21.07.2023).

³ „O istorie tristă, în care vinovați sînt sătenii, proprietarii și autoritățile. Dacă doar unul dintre aceștia își făcea, într-un fel sau altul, datoria, un monument istoric atestat ca fiind de la sfîrșitul secolului al XIX-lea avea o șansă să se păstreze pentru o bună perioadă de acum înainte. Astăzi, este o ruină”. Vezi: Sorin Cristian Semeniuc, *Distrugerea conacului Principesei Ileana - la Poieni*, în „Dilema Veche”, nr. 478, 11-17 aprilie 2013, <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/bordeie-si-obiceie/distrugerea-conacului-principesei-ileana-la-600245.html> (accesat 19.07.2023).

⁴ Ilinca Nazarie, *Fiul Principesei Ileana a României și al arhiducelui de Habsburg, trimis în judecată pentru distrugerea conacului din Poieni*, 13.09.2019, <https://www.mediafax.ro/social/fiul-principesei-ileana-a-romaniei-si-al-arhiducelui-de-habsburg-trimis-in-judecata-pentru-distrugerea-conacului-din-poieni-foto-18397929/gallery-18397933/4> (accesat 19.07.2023). Vezi și Alex Zănoagă, *Epopeea cu acuzații penale a unui arhiduce de Austria în pădurile de lângă Iași. O afacere de 220.000 de euro cu un conac furat bucată cu bucată*, 08.05.2023, în „Ziarul de Iași”, 8 mai 2023, <https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/epopeea-cu-acuzatii-penale-a-unui-arhiduce-de-austria-in-padurile-de-langa-iasi-o-afacere-de-220-000-de-euro-cu-un-conac-furat-bucata-cu-bucata--352425.html> (accesat 19.07.2023).

locuri de muncă și produse cu înaltă valoare adăugată, cum ar fi elementele de mobilier, brânzeturile maturate etc.

În al treilea rând, persistă confuzia între instituția Domeniul Coroanei (moșii ale statului primite în administrare), prin care Casei Regale i s-a asigurat, cu un vot covârșitor în parlament, o Listă Civilă extinsă, și, pe de altă parte, proprietățile private ale familiei dinastice, Domeniile Regale, pe care s-au construit unele edificii cu rol de reprezentare (de pildă, Castelul Peleş din Sinaia). De aceea, este necesară o nuanțare a caracterului privat al proprietăților regale, în sensul strict al cuvântului, Dinastia Regală acționând în interesul general al României, situație reflectată prin funcția de muzeu a Castelului Peleş (principala emblemă a „Casei regale române”), potrivit întâiului Regulament de vizitare, din anul 1911.⁵ În cazul primei participări a instituției Domeniul Coroanei la o expoziție internațională (expoziția de la Paris, din primăvara anului 1900), aceasta a constituit un element distinct în cadrul pavilionului regal.⁶ Cu această ocazie, imaginea identității românești a fost asociată în mare măsură cu ideea dinastică, broșurile de informare prezentând familia regală și Domeniul Coroanei.⁷ Ulterior, în cadrul Domeniului Coroanei au fost incluse, formal, și Moșiile Regale (chiar dacă aveau statut juridic diferit), situație reflectată în Catalogul Expoziției Generale Române din anul 1906.

Nu în ultimul rând, am considerat necesară abordarea modului în care proprietatea privată a suveranului s-a format în Principatele Române, pornind de la rolul de autocrat al Domnului și de la existența domeniilor domnești (a căror prezență a fost consemnată până spre finele veacului al XVIII-lea), urmărind implicațiile asupra formelor devălmașe de proprietate, atestate inclusiv în perioada interbelică.

În ceea ce privește motivația alegerii subiectului cercetării, interesul pentru această temă a fost generat de preocupările personale în domeniul valorificării monumentelor istorice în cadrul activităților educaționale și recreative. Fiind implicat în mai multe proiecte finanțate din fonduri europene, care au fost implementate în Județul Suceava și în regiunea transfrontalieră, am constatat că o parte din potențialul zonei este prea puțin cunoscut și nu este integrat în oferta de turism a zonei de nord a României. Numeroasele deplasări în teren, în zona montană a Județului Suceava, au condus la constatarea lipsei de preocupare și de înțelegere a importanței simbolice a Moșiei Regale Boșteni, cea mai îndepărtată proprietate a lui Carol I în raport cu capitala țării, văzută în epocă și ca un instrument de exercitare a influenței asupra românilor din Bucovina și Transilvania.

⁵ Ioan Oprea, *Muzeificarea Castelului Peleş – o soluție de salvare a istoriei regalității în România*, în Mircea-Alexandru Hortopan, *Castelul Peleş, Leagănul Dinastiei Române: de la Reședința regală la muzeu*, București, Editura Oscar Print, 2021, p. 10.

⁶ Narcisa-Maria Mitu, *The Image of the Crown Domain through the National and the International Exhibitions (1884-1939)*, în „Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques”, 2015, no. 47, p. 299.

⁷ Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale: România la expozițiile universale și internaționale de la Paris: 1867-1937*, Iași, Editura Institutul European, 2007, pp. 159-160, 173.

Interesul pentru documentarea și valorificarea patrimoniului material și imaterial a fost potențat de faptul că autoritățile locale, regionale și naționale nu conștientizează sau conștientizează într-o mică măsură importanța protejării și valorificării moștenirii Casei Regale în regiunea de est a Carpaților Orientali (județele Suceava și Neamț). Meditând asupra problemelor cu care se confruntă comunitățile locale, am ajuns să identific elemente importate care au justificat inițierea unei cercetări solide, menită să scoată în evidență o serie de aspecte prea puțin conștientizate de factorii de decizie locali și județeni: Domeniul Domnesc/Princiar Broșteni a avut o amplasare geografică strategică, învecinându-se atât cu Bucovina, cât și cu Transilvania; monumentele istorice relevante se află, fără excepție, într-o stare avansată de degradare; există elemente de patrimoniu construit, unele în pragul distrugerii totale, cu un mare potențial turistic (Școala primară „Carol I” din Broșteni, hotelul construit în centrul aceleiași localități la sfârșitul primului deceniu al secolului XX); diverse elemente de patrimoniu imaterial-natural din zonă pot genera noi produse turistice; lipsește o Agenție de Dezvoltare Intercomunitară cu scop turistic, care să aibă printre membrii fondatori Consiliul Județean Suceava și Consiliul Județean Neamț; este necesară promovarea traseelor de cale ferată, ca factor important în ceea ce privește dezvoltarea sustenabilă a regiunii (calea ferată electrificată care să facă legătura între provinciile istorice Moldova, Transilvania și Bucovina, gândită încă de la începutul secolului XX) etc.

Obiectul de studiu al lucrării este reprezentat de domeniile pe care le-a deținut – în administrare sau în proprietate – Casa Regală a României. Teza de doctorat are în centrul atenției analiza modului în care a fost constituit și a evoluat patrimoniul funciar și material al dinastiei de Hohenzollern în România modernă, în regiunea de est a Carpaților Orientali, precum și implicațiile modului de organizare a acestor proprietăți asupra comunităților locale.

Limitele cronologice ale cercetării de față sunt cuprinse între anii 1877 și 1906, anii care au marcat constituirea proprietăților dinastiei Hohenzollern în Carpații Orientali și, respectiv, apogeul procesului de configurare și promovare a Domeniului Coroanei în calitate de model de dezvoltare și modernizare pentru societatea rurală românească. Limita inferioară este legată de achiziția primei proprietăți, Moșia Broșteni, în Județul Suceava. Limita superioară este definită de organizarea Expoziției Generale Române din 1906, când Casa Regală a avut ocazia să prezinte rolul monarhiei în evoluția României moderne, inclusiv prin intermediul Domeniului Coroanei și al Domeniilor Regale.

Istoriografia problemei. De-a lungul timpului, numeroși autori au publicat lucrări privitoare la Casa Regală și rolul acesteia în istoria României. Subiectul s-a aflat în atenția unor specialiști din domenii variate: istorici, geografi, memorialiști, bibliotecari, muzeografi, arhiviști, statisticieni, ingineri, economiști, contabili, juriști, silvicultori, fotografi, funcționari publici ș.a.

Studierea instituției Domniei și a evoluției domeniilor/ocoalelor domnești a beneficiat de contribuțiile unor experți ca Șerban Papacostea (a cercetat geneza statului în evul mediu românesc)⁸, Constantin Rezachevici (a studiat cronologia Domnilor români)⁹, Henri Stahl (a studiat satele devălmașe românești)¹⁰, Ioan C. Filitti (a studiat vechea organizare administrativă a Principatelor Române)¹¹, Aurel Sava (a studiat târgurile și Ocoalele Domnești în Moldova)¹², Radu Rosetti (a studiat rolul pământul în relațiile dintre sătenii și stăpânii din Moldova)¹³, Ioan Iosep (a cercetat braniștile, ca forme de utilizare a terenului în perioada medievală)¹⁴, Neagu Djuvara (a efectuat o analiză a Țărilor Române la începutul epocii moderne)¹⁵, Alexandru-Daniel Piticari (a cercetat evoluția ocolului domnesc al Câmpulungului Moldovenesc)¹⁶, Stelian Neagoe (a surprins achiziția Domeniului Princiar Broșteni, prin publicarea traducerii memoriilor Regelui Carol I)¹⁷, Silvia Irina Zimmermann (a surprins evoluția educației financiare a Principelui/Regelui Carol I, publicând în traducere din limba germană corespondența Regelui Carol I cu tatăl său)¹⁸.

Aspectele juridice, istorico-geografice și socio-economice referitoare la Moșiile/Domeniile Regale din zonele montane ale României moderne au fost analizate de Paul Negulescu (a studiat organizarea administrativă a României din prisma unui tratat de drept administrativ)¹⁹, Leonida Colescu (a studiat progresele economice ale României îndeplinite sub Regelui Carol I până în anul 1906)²⁰, Sorin Cristescu (a cercetat corespondența personală a Regelui Carol I, perioada 1878-

⁸ Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc studii critice*, București, Corint, 1999.

⁹ Constantin Rezachevici, *Enciclopedia Domnilor români, a. 1324-1881*, Volumul I, *Secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, 2001; Virgil Cândea, Constantin Rezachevici (ed.), *Istoria românilor*, Volumul V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, București, Editura Enciclopedică, 2003.

¹⁰ Henri Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Vol. 1, *Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole*, București, Cartea Românească, 1998; Idem, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Volumul 3, *Procesul de aservire feudală a satelor devălmașe*, București, Cartea Românească, 1998.

¹¹ Ioan C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, Fundația culturală Regele Mihai I-Imprimeria, 1929.

¹² Aurel Sava, *Târguri, Ocoale Domnești și Vornici în Moldova*, în „Buletin științific”, 1952, Tom IV, nr. 1-2, pp. 71-97.

¹³ Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, București, Atelierele grafice SOCEC, 1907.

¹⁴ Ioan Iosep, *Braniștile – forme de utilizare a terenului în perioada medievală (studiu de caz – braniștea Mănăstirii Voroneț)*, în „Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava Secțiunea Geografie”, Anul XVIII, 2009, pp. 161-167.

¹⁵ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident, Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, Humanitas, 2002; Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, București, Humanitas, 2002.

¹⁶ Alexandru-Daniel Piticari, *Instituția vornicului de ocol domnesc al Câmpulungului Moldovenesc (1527-1775)*, Cluj-Napoca, Teză de doctorat, 2019.

¹⁷ Stelian Neagoe, *Memoriile Regelui Carol I de un martor ocular*, Volumul III, 1876-1877, București, Editura Machiavelli, 1994.

¹⁸ Silvia Irina Zimmermann, *Tată iubit și cel mai credincios prieten: corespondența Regelui Carol I cu tatăl său, Principele Karl Anton de Hohenzollern-Sigmaringen (1866-1881)*, București, Corint, 2023.

¹⁹ Paul Negulescu, *Tratat de drept administrativ român. Organizarea administrativă a României*, București, Tipografia Gutenberg Joseph Gobl, 1904.

²⁰ Leonida Colescu, *Progresele economice ale României îndeplinite sub Domnia M. S. Regelui Carol I 1866-1906. Tablouri figurative și notițe explicative*, București, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, 1907.

1912)²¹, Ion Bulei (a studiat societatea în vremea Regelui Carol I, precum și averea acestuia)²², Nicolai Andriescu-Bogdan (a studiat relația Regelui Carol I cu zona Moldovei și Orașul Iași)²³, Mirela Daniela Tîrnă (a cercetat testamentul Regelui Carol I și testamentul Regelui Ferdinand I)²⁴, F. Mack (a publicat monografia Moșiei Regale Predeal din Județul Prahova)²⁵, Aristide Popovici și Gheorghe Teodorescu Kirileanu (au publicat monografia Moșiei Regale Broșteni din Județul Suceava)²⁶, Mihai Haret (a publicat o monografie istorică-geografică-turistică a castelelor regale din Sinaia și a cercetat legăturile dintre Regele Carol I și Orașul Sinaia)²⁷, Ruxanda Beldiman (a cercetat Castelul Peleş ca expresie a fenomenului istoric de influență germană)²⁸. Instituția Domeniul Coroanei a fost cercetată de Narcisa-Maria Mitu pe larg (autoarea a vizat, de la înființare și până la desființare, subiecte de ordin legislativ, economic, social și cultural, atingând inclusiv subiectul participării la expozițiile naționale și internaționale)²⁹. Suzana Bodale a realizat un studiu privind semnificațiile Domeniului Coroanei în consolidarea regalității românești.³⁰

La cercetarea Domeniului Regal și a Domeniului Coroanei în Carpații Orientali au contribuit Narcis Dorin Ion (a coordonat lucrarea *Regele Carol I. Ctitorul României moderne*)³¹, Constantin Armășescu (a publicat Monografia Domeniului Bicz din județul Piatra-Neamț)³², Olimpiu Boiu și Alexandru Precup (au publicat Monografia Domeniului Mălini din județul Suceava)³³, Augustin Berian (a publicat Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Fărcașa din

²¹ Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondența personală (1878-1912)*, București, 2005.

²² Ion Bulei, *Viața în vremea lui Carol I*, București, Editura Tritonic, 2005; Ion Bulei, *Averea lui Carol I*, în „Magazin Istoric”, 2014, <https://magazinistoric.ro/averea-lui-carol-i/> (accesat 21.07.2023).

²³ Nicolai Andriescu-Bogdan, *Regele Carol I și a doua sa Capitală*, București, Institutul de arte grafice C. Sfetea, 1916.

²⁴ Mirela Daniela Tîrnă, *Testamente Regale*, București, Arhivele Naționale ale României, 2021.

²⁵ F. Mack, *Descrierea Moșiei Regale Predeal județul Prahova*, București, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, 1906.

²⁶ Aristide Popovici, Gheorghe Teodorescu Kirileanu, *Descrierea Moșiei Regale Broșteni, județul Suceava*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906.

²⁷ Mihai Haret, *Castelul Peleş. Monografie istorică-geografică-turistică-pitorească-descriptivă a castelelor regale din Sinaia cu împrejurimile lor*, București, Cartea Românească, 1924; Idem, *Regele Carol I și Sinaia*, în „Enciclopedia turistică românească”, volumul VII, București, Editura Cartea românească, 1940, pp. 76-89.

²⁸ Ruxanda Beldiman, *Castelul Peleş. Expresie a fenomenului istoric de influență germană*, București, Simetria, 2011; Eadem, *Castelul Peleş. Domeniul regal Peleş, Sinaia (1894 – 1914)*, în Narcis Dorin Ion, Ruxanda Beldiman, Mircea Alexandru Hortopan, *Karel Liman arhitectul Casei Regale a României*, Sinaia, Muzeul Național Peleş, 2019, pp. 38-99.

²⁹ Narcisa Maria Mitu, *Domeniile Coroanei Regale (1884-1948)*, Craiova, Editura Aius, 2011; Eadem, *The Image of the Crown Domain through the National and the International Exhibitions (1884-1939)*, în „Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques”, 2015, no. 47, pp. 293-303.

³⁰ Suzana Bodale, *Semnificațiile Domeniilor Coroanei la momentul înființării lor în consolidarea regalității românești*, în „Revista Arhivelor”, XC, 2013, nr. 1-2, pp. 211-221.

³¹ Narcis Dorin Ion (coord.), *Regele Carol I. Ctitorul României moderne*, Vol. I, Sinaia, Muzeul Național Peleş, 2019.

³² Constantin Armășescu, *Monografia Domeniului Bicz din județul Piatra-Neamț*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobl, 1906.

³³ Olimpiu Boiu, Alexandru Precup, *Monografia Domeniului Mălini din județul Suceava*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobl, 1906.

județul Suceava)³⁴, Dorel Bălăiță (a cercetat pagini din istoria exploatării lemnului de rezonanță de pe Domeniul Coroanei Mălini)³⁵, Constantin Bostan (a studiat și publicat jurnalul și corespondența lui Gheorghe Teodorescu Kirileanu, care a descris zona Carpaților Orientali, în calitate de martor ocular)³⁶, H. Brauner (a studiat comerțul și industria lemnului din România)³⁷, Dimitrie Leonida (a studiat perspectivele economice legate de valea Bistriței)³⁸, Arthur Gorovei³⁹, Leca Morariu⁴⁰ și Constantin Mătasă⁴¹ au descris zona Carpaților Orientali, în calitate de martori oculari, din punct de vedere istorico-geografic și socio-economic.

Studierea exemplelor de bune practici generate de administrația Casei Regale și valorificarea moștenirii Casei Regale prin turism a beneficiat de aportul unor experți ca Ion Ionescu (a studiat istoricul Societății Politecnice)⁴², Petru Gheorgheasa (a cercetat și publicat o monografie a școlilor și bisericilor de pe Moșia Regală Broșteni Județul Suceava)⁴³, Tudorel Andrei (a contribuit la o istorie a datelor statistice în România)⁴⁴, Monica Cîrstea (a studiat Expoziția Generală Română din 1906)⁴⁵, Stelian Petrescu (a publicat un ghid al Căilor Ferate Române)⁴⁶, Vasile Docea (a cercetat și publicat Jurnalul Regelui Carol I)⁴⁷, Victor Axenciuc (a contribuit la studiul formării sistemului industrial modern și instituționalizarea economiei moderne în România până în anul 1914, a realizat cercetări statistico-istorice privind evoluția economică a României până în anul 1947)⁴⁸, Valentin Bodea (a studiat aspecte ale relațiilor economice româno-austro-ungare)⁴⁹, Varvara Aioanei (a cercetat surse documentare referitoare la pădurile

³⁴ Augustin Berian, *Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Fărcașa din județul Suceava*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobl, 1906.

³⁵ Dorel Bălăiță, *Pagini din istoria exploatării lemnului de rezonanță de pe Domeniul Coroanei Mălini. Un jeton al Cantinei Fabricii „Gustav Eichler” de la Găinești*, în „Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, XLVII, 2020.

³⁶ Constantin Bostan, *G. T. Kirileanu. Martor la istoria Romaniei 1872-1960, Jurnal si epistolar*, Volumul I, 1872-1914, București, Editura RAO, 2013.

³⁷ H. Brauner, *Comerțul și industria lemnului din România*, Sibiu, Editura Krafft și Drotleff, 1929.

³⁸ Dimitrie Leonida, *Perspectivele economice legate de valea Bistriței moldovene*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, Tomul XLII, 1923, pp. 100-152.

³⁹ Arthur Gorovei, *Cruzimi*, Iași, Editura „Viața Românească” S.A., 1921.

⁴⁰ Leca Morariu, *Drumuri Moldovene*, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1925.

⁴¹ Constantin Mătasă, *Călăuza Județului Neamț*, București, Cartea românească, 1929.

⁴² Ion Ionescu, *Istoricul Societății Politecnice de la înființarea ei până la inaugurarea localului său propriu (1881-1927)*, București, Cartea Domnească, 1927.

⁴³ Petru Gheorgheasa, *Monografia școalelor și bisericilor de pe Moșia Regală Broșteni Județul Suceava*, București, Institutul de arte grafice Carol Gobl, 1906.

⁴⁴ Tudorel Andrei et al, *România un secol de istorie-date statistice*, București, Editura Institutului Național de Statistică, 2018.

⁴⁵ Monica Cîrstea, *Expoziția Generală Română din 1906. 115 ani de la organizare*, 2021.

⁴⁶ Stelian Petrescu, *Călăuza Căilor Ferate Române*, Ediția I, București, Atelierele grafice Socec&Co, 1913.

⁴⁷ Vasile Docea, *Jurnal Carol I al României*, Volumul I, 1881-1887, Iași, Polirom, 2007; Idem, *Jurnal Carol I al României*, Volumul II, 1888-1892, Iași, Polirom, 2014; Idem, *Jurnal Carol I al României*, Volumul III, 1893-1897, Iași, Polirom, 2020.

⁴⁸ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947*, Vol. II, București, Editura Academiei Române, 1996; Victor Axenciuc, Eugen Ghiorghiță, Cornel Sârbu, *Legiferarea și instituționalizarea economiei moderne în România (1856-1914)*, București, Academia Română, 2005.

⁴⁹ Valentin Bodea, *Aspecte ale relațiilor economice româno-austro-ungare în prelungirea războiului vamal (1893-1914)*, în „Țara Bârsei”, serie nouă, 2002, nr. 1, pp. 162-176.

sucevene)⁵⁰, George Stătescu (a studiat industria și exploatarea forestiere la Domeniul Coronei Mălini, Sabasa și Bicz)⁵¹, Vasile Kogălniceanu (a realizat o serie de schițe economice comparative între Ungaria și România)⁵², Ion Simionescu (a studiat împrejurimile Broștenilor, județul Suceava)⁵³, Silvia Irina Zimmermann și Romanița Constantinescu (au cercetat corespondența perechii regale Carol I și Elisabeta)⁵⁴, Vasile Ciurea (a publicat un ghid turistic al Județului Fălticeni)⁵⁵, Mihaela-Cristina Verzea și Nicolae Dumitrașcu (au cercetat istoria Familiei Regale a României în Ținutul Neamțului, cu accent pe Domeniul Coroanei Bicz)⁵⁶, Cătălin-Ioan Nechifor (a cercetat turismul și strategiile de dezvoltare regională durabilă)⁵⁷.

În pofida unui număr însemnat de autori care, într-un fel sau altul, s-au referit la viața politică și economică a României moderne ori la rolul Casei regale, totuși, încă multe aspecte au rămas insuficient explorate, între acestea numărându-se și cel al proprietăților monarhiei, în special cele din zona Carpaților Orientali.

Izvoarele cercetării. În procesul documentării am consultat diverse surse istorice: documente păstrate în arhive, albume, memorii, iar pentru modul de prezervare și valorificare a monumentelor istorice am studiat diverse acte normative și strategii. În vederea documentării asupra temei și adunării materialului inedit, am realizat investigații în fondurile arhivistice la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale și la Serviciul Județean Neamț al Arhivelor Naționale, între care cele mai relevante pentru cercetarea noastră au fost Fondul *Prefectura Județului Baia*, Volumul 1, 1833-1900; Fondul *Prefectura Județului Baia*, Volumul 2, 1901-1923; Fondul *Colecția de fotografii Institutul N. Teodorescu – Piatra Neamț*, 1919-1927; Fondul *Domeniul Coroanei Bicz*, 1905-1948. Trebuie să menționăm că pentru analiza perioadei 1906-1918 s-au păstrat puține izvoare disponibile, în principal din cauza faptului că arhiva Domeniului Coroanei a fost distrusă în timpul Primului Război Mondial.⁵⁸

⁵⁰ Varvara Aioanei, *Surse documentare referitoare la pădurile sucevene*, în „Hierasus”, V, 1983, pp. 653-656.

⁵¹ George Stătescu, *Excursiuni forestiere pe Domeniile Coronei Mălini, Sabasa și Bicz*, București, Tipografia C.C. Săvoiu & Comp., 1889; Idem, *Industria lemnoasă*, în „Revista pădurilor”, anul 1 și 2, tomul I, 1886-1887, pp. 70-74.

⁵² Vasile Kogălniceanu, *Două țări agricole: Ungaria și România. Schițe economice comparative*, București, Lito-tipografia L. Motzazeanu, 1901.

⁵³ Ion Simionescu, *O excursie în nordul Moldovei (împrejurimile Broștenilor)*, București, Minerva-institut de arte grafice și editură, 1913.

⁵⁴ Silvia Irina Zimmermann, Romanița Constantinescu, „Cu iubire tandră, Elisabeta” - „Mereu al tău credincios, Carol”: *corespondența perechii regale Carol I și Elisabeta*, Volumul I, 1869-1888, București, Humanitas, 2020.

⁵⁵ Vasile Ciurea, *Călăuza Județului Fălticeni*, Fălticeni, Editura Institutului de Arte grafice M. Saidman, 1924.

⁵⁶ Mihaela-Cristina Verzea, Nicolae Dumitrașcu, *Familia Regală a României. Pagini de istorie din Ținutul Neamțului*, Piatra Neamț, Muzeul de Istorie și Arheologie, 2015.

⁵⁷ Cătălin-Ioan Nechifor, *Turismul și strategiile de dezvoltare regională durabilă*, București, Teză de doctorat, 2019.

⁵⁸ Narcisa-Maria Mitu, *The Image of the Crown Domain through the National and the International Exhibitions (1884-1939)*, în „Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques”, 2015, no. 47, p. 298.

Dezvoltarea publicațiilor și reproducerilor digitale și apariția în spațiul virtual a unui mare număr de versiuni electronice ale unor albume de fotografii/colecții particulare de fotografii/cărți poștale ne-au permis să reconstituim numeroase elemente de patrimoniu construit, în prezent dispărute. În acest sens menționăm următoarele colecții de izvoare fotografice: *Broșteni, album de fotografie*, 1883; *Album general al României. Județul Suceava*, 1893; *Album general al României. Județul Neamțu*, 1892; *Album general al României. Partea I*, 1901; *Administrația Domeniului Coroanei la Expoziția generală română din București 1906*.

De un real folos au fost și relatările unor importanți martori oculari: memoriile Principelui Carol I⁵⁹, jurnalul Regelui Carol I⁶⁰, corespondența perechii regale Carol I și Elisabeta⁶¹, corespondența Regelui Carol I cu tatăl său⁶², jurnalul lui G. T. Kirileanu⁶³, jurnalul lui Patrick O'Brien⁶⁴.

De asemenea, în rândul izvoarelor cercetării, folosite pentru a identifica și propune soluții realiste de valorizare a monumentelor istorice și potențialului cultural al obiectivelor cercetate în cadrul tezei de doctorat, s-au numărat strategiile de dezvoltare locală/regională/națională: Strategia de dezvoltare durabilă a orașului Sinaia 2016-2020; Strategia de dezvoltare a orașului Predeal, perioada 2009-2020; Strategia de dezvoltare durabilă a orașului Bușteni 2014-2020; Strategia de dezvoltare durabilă a Orașului Azuga-Județul Prahova 2013-2020; Strategia de Dezvoltare Economico-Socială Durabilă 2014-2020 Comuna Borca; Strategie de dezvoltare locală, comuna Farcașa, 2014-2020, Farcașa, 2015; Strategia de dezvoltare locală – Bicaș 2014-2020, Bicaș, 2014; Strategia de Dezvoltare Locală 2021-2027, a orașului Broșteni, județul Suceava; Strategia de dezvoltare locală a Comunei Crucea, Județul Suceava pentru perioada 2021-2027; Strategia de dezvoltare locală a Comunei Mălini, Județul Suceava. 2021-2027; Strategia de dezvoltare locală a Comunei Slatina, Județul Suceava. 2021-2027; Strategia de dezvoltare teritorială a României. România policentrică 2035; Strategia națională a României pentru dezvoltarea turismului 2019-2030. Pe baza acestora am putut identifica golurile și părțile slabe ale măsurilor adoptate (sau

⁵⁹ Stelian Neagoe, *Memoriile Regelui Carol I de un martor ocular*, Volumul III, 1876-1877, București, Editura Machiavelli, 1994.

⁶⁰ Vasile Docea, *Jurnal Carol I al României*, Volumul I, 1881-1887, Iași, Polirom, 2007; Idem, *Jurnal Carol I al României*, Volumul II, 1888-1892, Iași, Polirom, 2014; Idem, *Jurnal Carol I al României*, Volumul III, 1893-1897, Iași, Polirom, 2020.

⁶¹ Silvia Irina Zimmermann, Constantinescu Romanița, „Cu iubire tandră, Elisabeta” - „Mereu al tău credincios, Carol”: *corespondența perechii regale Carol I și Elisabeta*, Volumul I, 1869-1888, București, Humanitas, 2020.

⁶² Silvia Irina Zimmermann, *Tată iubit și cel mai credincios prieten: corespondența Regelui Carol I cu tatăl său, Principele Karl Anton de Hohenzollern-Sigmaringen (1866-1881)*, București, Corint, 2023.

⁶³ Constantin Bostan, *G. T. Kirileanu. Martor la istoria României 1872-1960. Jurnal și epistolar*, Volumul I, 1872-1914, Editura RAO, București, 2013.

⁶⁴ Patrick O'Brien, *Jurnalul unei călătorii în Principatele Dunărene în toamna și iarna anului 1853*, București, Humanitas, 2016.

ignore) de autoritățile locale și regionale și să întemeiem analiza noastră pe cadrul legal și administrativ existent în prezent.

Cercetarea noastră a demarat, întemeindu-ne pe câteva **ipoteze**, pe care le-am formulat având în vedere cunoștințele noastre în domeniul trecutului și constatările făcute în teren:

- Domeniul Coroanei a constituit sursa de venit a familiei regale, după modelul domeniului domnesc;
- proprietățile Casei Regale au fost administrate în beneficiul exclusiv al dinastiei de Hohenzollern;
- autoritățile locale și regionale nu au strategii viabile de protejare și valorificare a patrimoniului material și imaterial asociat Casei Regale, în Carpații Orientali.

Având în vedere rezultatele înregistrate de autorii români și străini în ceea ce privește proprietățile Casei Regale, ținând cont de resursele documentare disponibile, în cadrul tezei de doctorat am urmărit atingerea următoarelor obiective:

- prezentarea genezei și evoluției domeniului domnesc în țările române în perioada medievală și modernă timpurie (secolele XIV-XVIII);
- evidențierea modului în care, după instituirea dinastiei de Hohenzollern, clasa politică românească a susținut configurarea Domeniului Coroanei, în plan legislativ și economic;
- analiza potențialului economic, social și cultural al proprietăților Casei Regale în zona de est a Carpaților Orientali;
- identificarea posibilităților de valorificare a potențialului istoric și natural al regiunii investigate prin intermediul produselor turistice moderne.

Metodologia cercetării. Cercetarea noastră a pornit de la studiul istoriografiei problematice și identificarea stadiului cercetărilor în domeniu pentru a cunoaște fapte și informații istorice despre administrația Domeniului Coroanei/Casei Regale în perioada istorică la care ne referim. Pe parcursul procesului de elaborare a tezei de doctorat am apelat la analiza critică a izvoarelor istorice și la metoda comparativă, în vederea selectării și validării informațiilor și datelor conform realităților istorice. Totodată, am folosit pe larg metodele analizei și sintezei, pentru a întocmi un studiu coerent, clar și bine argumentat. Am urmărit să încadrăm faptele și evenimentele în contextul istoric al epocii și să valorificăm, aplicând spiritul critic, informațiile preluate din diverse izvoare narative.

Noutatea științifică a lucrării. Noutatea științifică a lucrării este dată de abordarea într-o cheie unitară, pentru prima dată, a tuturor proprietăților administrate de Casa Regală în Munții Carpați, la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX, cu evidențierea conexiunilor de ordin financiar între Moșia Regală Broșteni și Moșia Regală Sinaia-Predeal. Un alt element de noutate științifică este

documentarea creșterii rolului Domeniului Coroanei (Bicaz) în detrimentul Domeniului Regal (Broșteni), în regiunea de est a Carpaților Orientali.

Pe baza materialului documentar investigat am urmărit să propunem soluții concrete și coerente de valorificare a potențialului istoric, cultural și natural al regiunii studiate, prin elaborarea unor trasee tematice, adresate atât unor categorii largi de turiști, cât și copiilor. În cadrul tezei de doctorat, am reușit să îmbinăm informația istorică cu produsul turistic modern.

Totodată, pe parcursul cercetării doctorale am reușit să identificăm și să rectificăm informațiile eronate vehiculate în spațiul public, referitoare la Casa Administrației Domeniului Regal Broșteni, unul dintre cele mai relevante monumente istorice și de arhitectură din regiunea de est a Carpaților Orientali.

Sub aspect practic, lucrarea este menită să ofere un reper pentru cercetătorii istoriei regionale și un instrument pentru actorii care activează atât în sectorul public, cât și în sectorul privat, cu scopul descoperirii/redescoperirii unor potențiale soluții de dezvoltare sustenabilă. Apreciind că un demers doctoral ar putea avea efecte practice nu doar în domeniul științelor exacte și ingineresti, ci și în cel al disciplinelor socio-umane, pentru diseminarea informației ne-am propus lansarea unui nou produs turistic care să valorifice în principal elementele de patrimoniu imaterial și natural, precum și elemente de patrimoniu construit.

Pe parcursul cercetării realizate, am constatat că, din motive obiective, o serie de chestiuni nu au putut fi rezolvate. Astfel, nu am reușit să localizăm exact Brânzăria Regală-Văcăria Regelui de pe Domeniul Regal Broșteni, construcție dispărută într-un moment incert. Lipsa unui fond arhivistic care să privească activitatea administrativă a Primăriei Comunei Broșteni nu ne-a permis identificarea unor acte privitoare la acest obiectiv. De asemenea, nu am reușit să identificăm planurile de construcție elaborate pentru ridicarea Casei Administrației Domeniului Regal Broșteni. Nu excludem posibilitatea ca acestea să se păstreze în cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (ANIC)⁶⁵ sau în fondurile Direcției Silvice Suceava.

De-a lungul anilor de cercetare doctorală, studiul nostru a beneficiat de sprijinul a numeroși experți și pasionați de istorie, care ne-au pus la dispoziție surse documentare sau ne-au indicat direcții de cercetare relevante. Adresând scuzele de rigoare celor pe care i-am omis involuntar, adresăm cuvinte de grațitudine colectivului bibliotecii universitare din Suceava; doamnei Mihaela Mereuță, Director-manager, și domnului Costachi Agache, șef Serviciu Informatizare, Multimedia, Completarea colecțiilor, Colecții speciale la Biblioteca Județeană „G.T. Kirileanu” Neamț; domnului Gabriel Cărăbuș, Director, și doamnei Mihaela Fădur, bibliotecar la Biblioteca Județeană „I. G. Sbiera” Suceava; domnului Dumitru Amariei, Viceprimarul Comunei Mălini, județul

⁶⁵ *Lista fondurilor și colecțiilor aflate în cercetare prin sala de studiu a Arhivelor Naționale Istorice Centrale*, <https://arhivele.nationale.ro/site/cercetare/fonduri-si-colectii/?tabul=3> (accesat 21.05.2021).

Suceava; domnului Alexandru Hurjui, Primar, și doamnei Ancuța-Alisa Țintaru, Consilier juridic Primăria Orașului Broșteni, Județul Suceava; domnului Dorin Rusu, Primarul Comunei Crucea, Județul Suceava.

CAPITOLUL 1. DOMENIILE DOMNEȘTI ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

Întemeierea și afirmarea politico-militară a Țării Românești și Țării Moldovei în secolele XIV-XV a fost expresia cristalizării structurilor social-politice, corelată cu un important avânt economic.⁶⁶ Acest progres, care s-a înregistrat în general în Europa Centrală și de Est, s-a datorat unui important spor de populație. Astfel, mai ales din a doua jumătate a secolului XIV, odată cu articularea cancelariei domnești, în documentele timpului apar atestate numeroase așezări rurale. Dacă Țara Românească avea aproximativ 400.000 locuitori în secolul XV, populația Țării Moldovei era de circa două ori mai puțin numeroasă.⁶⁷

Calea normală de a urca pe scara socială în Principate a rămas pentru mult timp pământul/moșia (proprietatea unui străbun sau moș). Cei care ajungeau la statutul de boier mai aveau un avantaj esențial, anume scutirea de dări. Mulți răzeși/moșneni au visat să ajungă la „boierie”. Astfel, familii întregi au oscilat între statutul de răzeși/moșneni și cel de mici boieri: dacă unii din membrii acestor familii au luptat, pentru mai multe generații, împotriva încălcării pământului lor de către marii proprietari sau de către mănăstiri, alți membri au intrat în rândul boierimii, chiar în cercul restrâns al marilor boieri.⁶⁸

La începuturile statelor medievale românești, Domnul avea dominium eminens asupra întregului pământ al țării, adică întreaga țară era socotită moșia sa.⁶⁹ În ceea ce privește dreptul de proprietate, acesta a luat naștere treptat grație donațiilor.

Cea mai importantă schimbare în țesutul social inițial al principatelor dunărene, care practic a destrămat vechea organizare administrativă, s-a produs în secolul al XVI-lea, odată cu impunerea unei fiscalități excesive de către turcii otomani. Acum începe un lung proces de selecție naturală în rândul nobilimii teritoriale, prin care apar și dispar mari proprietari de moșii, dar și mulți oameni liberi, adică fără pământ.⁷⁰

⁶⁶ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 164.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 165.

⁶⁸ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident, Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, Humanitas, 2002, p. 135.

⁶⁹ Constantin Rezachevici, *Enciclopedia Domnilor români, a. 1324-1881*, Volumul I, *Secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 22.

⁷⁰ Ioan Filitti, *op. cit.*, p. 22.

Instituția domniei a fost expresia cea mai înaltă și cuprinzătoare a politicii de centralizare a puterii, în opoziție cu particularismul local și cu privilegiul de clasă sau de stare. Momentul culminant al „întemeierii” statelor române, tranziția de la voievodat la domnie a fost pe plan intern și extern o afirmare de suveranitate.⁷¹ Domnul concentrează în mâinile sale, pentru întreg teritoriul principatelor, puterile legiuitoare, executivă și judecătorească. Domnul apare de la început, așa cum fusese și împăratul roman, ca reprezentant al intereselor Statului.

Existența domeniului domnesc în țările române era o caracteristică a statelor medievale. Atât în vestul european, unde domina ideea de stat germanică, a imperiului legitim din care au derivat regalitățile naționale, ca și în est, la Kiev, în Rusia Haliciului sau în Polonia, dominium eminens era un drept inerent puterii regale sau cneziale.

Proprietatea domnească a fost mult mai întinsă în veacul al XV-lea decât în veacul al XVI-lea (de când datează cele mai multe din documentele de danie referitoare la satele din ocoale). Astfel, este posibil că la începutul veacului al XV-lea cea mai mare parte din sate să fi fost sate domnești, iar administrarea ocoalelor aferente ca domenii domnești să fi fost confundată cu administrarea statului.⁷²

Prin numeroasele danii domnești, moșiile boierești și mănăstirești s-au înmulțit. Astfel, țările române au devenit din ce în ce mai puțin o moșie privată a domnului și din ce în ce mai mult teritoriul unui Stat, cârmuit de Domn. Pentru menținerea autorității lor, unii domni „de țară” (spre deosebire de cei veniți din afară, care nu dispuneau de proprietăți) aveau la dispoziție în secolul al XVII-lea domenii de familie sau cumpărate înaintea domniei. La sfârșitul secolului al XVI-lea stăpânirea celui mai întins domeniu boieresc era unul din atuurile importante pentru alegerea ca Domn, cum este exemplul lui Radu Șerban în Țara Românească.⁷³

În perioada Domnilor fanarioți a apărut un obicei prin care moșiile care nu aveau hrisoave domnești de danie erau considerate locuri domnești. Scopul era ca aceste moșii să poată fi dăruite de Domn rudelor sau boierilor credincioși domniei, în condițiile în care multe dintre aceste locuri fuseseră stăpânite de săteni chiar înainte de întemeierea ca stat a principatelor.⁷⁴

Până la introducerea unei legislații de inspirație occidentală, Domnii se temeau de boieri din două motive: mai întâi, fiindcă uneltirile lor pe lângă Poartă îi puteau costa viața; apoi, fără ei nu puteau conduce. În pofida dezvoltării propriei clientele, Domnii nu puteau, fără boierii pământeni, nici să împartă dreptatea, nici să administreze provinciile, dar în mod special nu puteau

⁷¹ Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc studii critice*, București, Corint, 1999, p. 143-144.

⁷² Aurel Sava, *op. cit.*, p. 89-90.

⁷³ Virgil Cândea, Constantin Rezachevici (ed.), *op. cit.*, p. 534-535.

⁷⁴ Gh. T. Kirileanu, *Hotarnica Dornei*, în „Revista literară, științifică și educativă Apostolul”, nr. 7-9, 1941, p. 2.

să strângă dările.⁷⁵ Spre finalul medievalității, demnitatea de Domn era obținută, în general, de cel care reușea să intre în grațiile autorităților ruse și care dovedea cel mai mare tact în împărțirea mitelor la Poartă.⁷⁶

Deoarece averea particulară a Domnului a fost vremelnic domnească, către finele veacului al XVIII-lea daniile de sate din ocoale domnești erau pe terminate. Astfel, prin micșorarea treptată a domeniilor domnești și desființarea ocoalelor respective, s-a înregistrat cel mai evident semn ale decadentei puterii voievodale-domnești.

Pentru a genera venituri suficiente, pe domeniile domnești s-au exploatat robi până la jumătatea secolului al XIX-lea. Robii domnești erau împărțiți în patru clase. Unii dintre ei erau folosiți la spălarea zăcămintelor de aur din nisipur râurilor. Alții munceau ca fierari, făceau linguri de lemn sau rătăceau din sat în sat cu urși învățați să danseze; în fine, alții plăteau încă un mic tribut, ducând o viață de vagabonzi. Robii domnești și mănăstirești sunt eliberați în 1844 în Moldova și în 1847 în Țara Românească. Robii boierești sunt eliberați în 1855, respectiv 1856.⁷⁷

La 1775, ocupația austriacă îi găsește pe țăranii-răzeși din vechiul ocol Câmpulung în situația unor sate luptând împotriva domniei pentru vechea lor libertate, dar din punct de vedere legal având întreaga lor moșie dată în stăpânirea unui boier. Ocupația austriacă a tras „cordunul” în așa fel încât vechiul ocol al Câmpulungului a fost tăiat în două, iar organizarea sa administrativă este dezagregată. Austriecii au confiscat toate terenurile devălmașe și le-au transformat în pământuri comunale. Împănătă cu sate străine noi, tăiată în două de „cordun”, cu munții dați în stăpânirea „comunelor”, atât vechi cât și nou formate, vechile obști locale au ajuns a fi un fel de corpuri străine, reduse strict la vatra lor de sat, în mijlocul unor teritorii care nu le mai aparțineau. Confederația veche, lipsită de baza ei economică, adică de munții săi devălmași, a pierit.⁷⁸

Astfel, dizolvarea acestui ocol domnesc de margine s-a petrecut la finalul secolului XVIII-începutul secolului XIX, după anexarea *manu militari* a unei părți din nord-vestul Moldovei de către Imperiul Habsburgic, zonă redenumită de autoritățile habsburgice Bucovina.

Pe fondul reglementării monopolului turcesc, la începutul secolului XIX are loc antrenarea Principatelor în circuitul economic european, ceea ce a oferit boierimii posibilitatea de a-și valorifica mai avantajos produsele moșiilor. În consecință, boierimea din Moldova a căutat să-și mărească baza materială a producției de mărfuri prin acapararea de noi pământuri, mai cu seamă

⁷⁵ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident, Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, Humanitas, 2002, p. 58.

⁷⁶ Patrick O'Brien, *Jurnalul unei călătorii în Principatele Dunărene în toamna și iarna anului 1853*, București, Humanitas, 2016, p. 74.

⁷⁷ James O. Noyes, *România țară de hotar între creștini și turci. 1854*, București, Humanitas, 2016, p. 125.

⁷⁸ Henri Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Volumul 1, *Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole*, București, Cartea Românească, 1998, p. 168-169.

a moșiilor care mai erau libere, astfel că începe o adevărată goană pentru vechile proprietăți, zise domnești.⁷⁹

CAPITOLUL 2. MOȘIILE REGALE ȘI DOMENIUL COROANEI DIN ZONELE MONTANE ALE ROMÂNIEI MODERNE

În perioada 1866-1876, când pe tronul țării a ajuns Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, România a fost încărcată cu o datorie flotantă considerabilă. Bugetele se soldau doar cu deficite, iar evenimentele grave care se anunțau la orizont nu permiteau să se discute prea mult cerințele creditorilor străini. Din totalul datoriei contractată de stat până la 1876, două treimi fuseseră întrebuințate pentru lucrări publice productive și o treime pentru acoperirea deficitelor bugetare. Prin lucrările publice finanțate s-au realizat: căi ferate, drumuri, servicii de navigație fluvială și maritimă, școli și instituții culturale și administrative, fortificații.⁸⁰

Începând cu anul 1884, odată cu apariția instituției Domeniul Coroanei, monarhul se număra printre marii agricultori ai țării. Treptat, Regele Carol I va deveni un investitor de calibru, ajungând acționar la fabrici de postav, bere, conserve, ciment, brânzeturi, la diverse rafinării sau bănci.⁸¹ Cele 12 domenii date în administrare Casei Regale a României de către parlament au fost denumite oficial Domeniul Coroanei, însă în epocă s-au utilizat mai multe terminologii: dotațiunea Coroanei, dotațiunea princiară sau Lista Civilă extinsă.

În societatea medievală românească au existat patru tipuri de proprietate, după titular: domnească (regală), boierească (nobilă), ecleziastică sau bisericăască și liber țărănească.⁸² Menționăm că domeniile/moșiile aflate în administrarea/propietatea Casei Regale s-au constituit pe baza moșiilor și proprietăților care s-au constituit în Evul Mediu.

În ceea ce privește zona montană a României, prima achiziție pe care a întreprins-o Domnitorul Carol s-a datorat hotărârii de a-și întemeia reședința de vară pe valea Peleșului. Prin decizia pe care a luat-o în anul 1873, Domnitorul a devenit proprietarul muntelui Piatra Arsă, nucleul în jurul căruia s-au adăugat prin cumpărări succesive proprietăți care vor constitui complexul Moșia Regală Sinaia-Predeal.⁸³

Următorul pas în dezvoltarea patrimoniului Casei Regale în zonele montane ale României moderne a venit ca răspuns la oferta înaintată Domnitorului Carol de către boierul Alecu Balș, în

⁷⁹ Corneliu Istrati, *Săteni și stăpâni în munții Moldovei la răscruce de veacuri*, Iași, Editura universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 48.

⁸⁰ Leonida Colescu, *Progresele economice ale României îndeplinite sub Domnia M. S. Regelui Carol I 1866-1906. Tablouri figurative și notițe explicative*, București, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, 1907, p. 40.

⁸¹ Gheorghe Platon (ed.), *Istoria românilor*, volumul VII, tom II, *De la independență la marea unire (1878-1918)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 225.

⁸² Mircea Alexandru Bolca, *Istoria proprietății în trecutul românesc*, Cluj-Napoca, Rezumatul Tezei de doctorat, 2010, p. 16.

⁸³ F. Mack, *Descrierea Moșiei Regale Predeal județul Prahova*, București, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, 1906, p. 4.

toamna anului 1876. Tranzacția s-a concretizat în aprilie 1877, când Domnitorul a intrat în posesia moșiei Broșteni din nord-vestul Moldovei.⁸⁴

Prin proiectul de Lege pentru Domeniul Coroanei se propunea ca următoarele proprietăți rurale să fie administrate de Casa Regală: Mălini, Borca, Sabasa-Farcașa (județul Suceava), Gherghița, Clăbucetu-Taurului și Muntele Caraiman (județul Prahova), Sadova, Segarcea (județul Dolj), Bicz (județul Neamț), Domnița (județul Râmnicu-Sărat), Dobrovăț (județul Vaslui), Rușețu (județul Brăila, în prezent județul Buzău), Cocioac (județul Ilfov).⁸⁵

Sub aspect spațial, proprietățile administrate de Casa Regală au cunoscut o evoluție continuă, până către sfârșitul secolului al XIX-lea.

Înainte de a alege Sinaia ca reședință de vară, Domnitorul Carol luase în calcul Mănăstirea Bistrița din județul Vâlcea, care-l atrăgea prin autenticitatea regiunii. Potrivit secretarului personal, Louis Basset, această idee a fost abandonată destul de rapid, din cauza numeroaselor greutăți de ordin logistic, din care principalele erau: greutatea aprovizionării; lipsa de căi de comunicație; depărtarea de capitala țării; lipsa unei perspective ca prin localitate să treacă o linie ferată de trafic intens.⁸⁶

Prin rolul educativ, Castelul Peleş – edificiul și colecțiile adăpostite în interior - a fost parte a democratizării artei și culturii în secolul al XIX-lea, dar și instrument politic prin expresia imaginii României în Europa. Deschiderea (unde va fi în intervalul 1900-1911) spre vizitare a celei mai importante reședințe private din țară - depozitarea unor opere de valoare universală - a făcut din Regele Carol I un pionier al muzeologiei în România.⁸⁷

Având în vedere resursele financiare limitate aflate la dispoziția lui Carol I, putem aprecia că, mai ales între anii 1878-1884, importante venituri obținute din exploatarea întinsei Moșii Domnești/Regale Broșteni din județul Suceava au fost direcționate către edificarea Castelului Peleş din Sinaia. Această apreciere capătă valențe de certitudine dacă analizăm tabloul veniturilor și cheltuielilor moșiei Broșteni, de la cumpărarea ei și până la 30 noiembrie 1905, cu mediile pe 28 ani. Astfel, profitul net înregistrat în primii 7 ani (1878-1884) a fost foarte probabil de peste 1.000.000 lei, cu venituri brute medii anuale de aproximativ trei ori mai mari decât estimările inițiale din 1877 („Venitul anual al produsului pădurii s-a evaluat la 100.000 franci”).⁸⁸

⁸⁴ Stelian Neagoe, *op. cit.*, pp. 18-19, 61, 78, 110-116.

⁸⁵ *Dotațiunea Coroanei*, București, Stabilimentul Grafic Socecu&Teclu, 1884, p. 18-19.

⁸⁶ Mihai Haret, *Castelul Peleş. Monografie istorică-geografică-turistică-pitorească-descriptivă a castelelor regale din Sinaia cu împrejurimile lor*, București, Cartea Românească, 1924, p. 11.

⁸⁷ Ruxanda Beldiman, *Castelul Peleş. Expresie a fenomenului istoric de influență germană*, București, Simetria, 2011, p. 70.

⁸⁸ Aristide Popovici, Gheorghe Teodorescu Kirileanu, *op. cit.*, p. 96-97.

În zona montană a României, Domeniul Coroanei era format din următoarele imobile rurale: Bușteni (județul Prahova), Biczaz (județul Neamț), Borca, Sabasa-Farcașa, Mălini (județul Suceava).

Cel puțin pentru Valea Prahovei, prezența traseelor de cale ferată a constituit un factor important în ceea ce privește dezvoltarea regiunii. În schimb, în anul în care a debutat Primul Război Mondial, singura cale ferată care conecta Moldova cu Transilvania trecea prin Pasul Palanca-Ghimeș. Celelalte opțiuni ar fi inclus Piatra Neamț sau Fălticeni.

CAPITOLUL 3. DOMENIUL REGAL ȘI DOMENIUL COROANEI DIN CARPAȚII ORIENTALI

Referitor la Domeniul Princiar Broșteni, prima relatare demnă de remarcă a fost realizată de naturalistul francez Arnold-Lucien Montandon, cel care a ocupat funcția de administrator al acestei moșii până în anul 1883, fiind cel mai probabil primul expert numit în această calitate de către Principele Carol I. Acesta a caracterizat Broșteniul („le magnifique domaine de Brosteni”) ca fiind partea cea mai pitorească din regiune, cu o suprafață aproape egală cu cea a unui oraș mediu elvețian.⁸⁹ În aceeași lucrare, Montandon face o descriere detaliată a caselor tradiționale din zonă⁹⁰ și constată starea de izolare relativă a comunei în raport cu capitala județului: „une lettre adressée de New-York ou de Constantinople à Paris, arrive presque aussi vite à destination qu’un courrier de Folticeni à Brosteni.”⁹¹

Printre proiectele care au vizat dezvoltarea unor căi ferate în zona Broșteni, un loc aparte l-au ocupat proiectele austro-germane din perioada Primului Război Mondial. Dintre acestea, cel mai important a fost proiectul cu o lungime totală de aproximativ 65 km, denumit „Calea ferată Valea Bistriței”, ce se întindea de la Vatra Dornei în Bucovina și până la valea Sabasei (Borca). Alt proiect de amploare, cu o lungime totală de aproximativ 53 km, pleca tot din Vatra Dornei, însă se orienta spre Păltiniș, în apropierea frontierei cu Transilvania. Al treilea proiect viza conectarea Păltinișului cu Dârmoxa, urmând să asigure apoi conexiunea Văcăriei Regelui cu Broșteni.⁹²

Zona Broșteni dispune de o rețea hidrografică care permite valorificarea energiei prin intermediul unor hidrocentrale. După calculele lui Dimitrie Leonida, realizate în perioada 1906-

⁸⁹ Arnold-Lucien Montandon, *Souvenirs de Moldavie. Le domaine royal de Brosteni*, în „Bulletin de la société d'études scientifiques D'Angers”, quatorzieme annee 1884, Angers, Germain et G. Grassin, Imprimeurs-libraires, 1885, p. 366.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 375-376.

⁹¹ *Ibidem*, p. 386.

⁹² Bogdan-Ilie Cocieru, *Modernizare și distrugere în Carpații răsăriteni. Infrastructura de comunicații în anii Primului Război Mondial*, în *Analele Liceului „Vasile Conta” Târgu-Neamț, Istorie*, 1/2021, p. 83-84.

1908, a rezultat că Bistrița îndeplinește condițiile pentru instalarea unei supercentrale electrice, care să distribuie energia electrică pe o zonă întinsă.⁹³ Două uzine mari s-ar fi putut construi în regiune: uzina de la Stejaru (lângă Bicaz) și uzina de la Toance (lângă Broșteni).⁹⁴ Proiectele propuse pentru barajele de la Toance și de la Bicaz erau identice.⁹⁵

Printre clădirile reprezentative pentru patrimoniul construit la începutul secolului XX pe raza Domeniului Regal Broșteni se numărau hotelul și casa administratorului, ambele amplasate în centrul localității.⁹⁶

Lemnul de Broșteni creștea cu deosebire pe văile Negrei, Barnarului și Bărnărelului.⁹⁷

Veniturile Moșiei Regale Broșteni erau asigurate și prin valorificarea pajiștilor și a terenurilor pentru creșterea fânului. Având în vedere necesitățile localnicilor în ceea ce privește pășunile și fânețele, administrația a aplicat vechiul obicei al „așezărilor” (adeti, învoială).⁹⁸

Creșterea animalelor a fost o altă direcție de dezvoltare economică a Moșiei Regale Broșteni. Dacă fermele de creștere a bovinelor și a cabalinelor s-au dovedit a fi lipsite de randament economic, ferma de ovine a înregistrat rezultate acceptabile.⁹⁹

Între anii 1886 și 1906, la Domeniul Regal Broșteni s-au construit cu ajutorul Casei Regale cinci clădiri de școală în: Broșteni (1890–1892), Cotârğaș (1893–1895), Cojoci-Chiril (1895), Crucea (1896–1897) și Holda (1905).¹⁰⁰

La finele secolului al XIX-lea, comuna Broșteni din Județul Suceava, Plasa Muntele, înregistra o populație totală 3099 persoane, din care 2918 etnici români.¹⁰¹ Broșteni era cea mai populată localitate din Plasa Muntele, pe valea Bistriței.

Domeniul Coroanei Mălini era situat în nordul Moldovei, în apropierea orașului Fălticeni, și avea următoarele capacități de exploatare: moșia agricolă Cornu Luncii, fabrica de cherestea Găinești și fabrica de cherestea Esle (Suha mare). Domeniul se învecina la nord și vest cu Bucovina, pe o mare întindere; punctul vamal Cornu Luncii era situat chiar pe moșia agricolă.¹⁰²

⁹³ Dimitrie Leonida, *op. cit.*, p. 119.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 136.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 141.

⁹⁶ Bogdan-Ilie Cocieru, *Patrimoniul construit în proximitatea Bucovinei istorice. Moșia Regală Broșteni*, în „Analele Bucovinei”, anul XXVII, 2(55)/2020, p. 465-466.

⁹⁷ Aristide Popovici, Gheorghe Teodorescu Kirileanu, *op.cit.*, p. 43.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 75.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 78-79.

¹⁰⁰ Bogdan-Ilie Cocieru, *Patrimoniul construit în proximitatea Bucovinei istorice. Moșia Regală Broșteni*, în „Analele Bucovinei”, anul XXVII, 2(55)/2020, p. 462.

¹⁰¹ Ministerul Agriculturii, Comerțului, Industriei și Domeniilor, Serviciul Statisticii Generale, *Recensământul general al populațiunii României-rezultate definitive*, București, Institutul de arte grafice „Eminescu”, 1905, p. 440.

¹⁰² Olimpiu Boiu, Alexandru Precup, *Monografia Domeniului Mălini din județul Suceava*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobl, 1906, p. 6.

La începutul secolului XX, patrimoniul construit sub umbrela Administrației Domeniului Coroanei era unul destul de extins: școli rurale mixte¹⁰³, cantoane pentru pădurari; un atelier pentru fierărie; o bancă populară; societatea economico-culturală „Domnița Elisabeta”; o cancelarie cu biroul contabilității; o biserică construită în anul 1888 la Găinești; un muzeu silvic; două case țărănești model; o casă de locuit pentru silvicultorul-șef, în centrul Mălini; o locuință pentru brigadierul silvic la Poiana Doamnei; o locuință pentru silvicultorul-ajutor la Găinești.¹⁰⁴

Pentru exploatarea vastelor resurse forestiere, Administrația Domeniului Coroanei a investit în numeroase căi de comunicație (drumuri și căi ferate).¹⁰⁵

La începutul secolului XX, cele două fabrici de cherestea construite la Mălini (la Găinești pe Suha Mică și la Iesle pe Suha Mare) sunt re tehnologizate, fiind introdus iluminatul electric.¹⁰⁶

La sfârșitul secolului al XIX-lea, comuna Mălini, Plasa Muntele, Județul Suceava, înregistra o populație totală de 6317 persoane, din care 5853 etnici români.¹⁰⁷ Comuna Mălini era de departe cea mai populată comună (următoarea clasată, comuna Broșteni, înregistra o populație de 3099 persoane) la nivelul Plășii Muntele, județul Suceava.

Domeniul Coroanei Borca și Domeniul Coroanei Sabasa-Farçașa erau situate în regiunea nord-vestică a Moldovei, făcând parte din teritoriul comunelor Borca, Mădei, Sabasa și Farçașa.¹⁰⁸

Pavilioanele administrației Domeniului Coroanei se aflau la Borca, în vârful unui deal, pe malul drept al Bistriței. Biserica și școala se aflau pe marginea șoselei. Călătorii care, înainte de Primul Război Mondial, traversau pârâul Borca pe un pod solid, ajungeau la o clădire frumoasă în care se găseau un hotel, restaurant, sală de biliard și sală de lectură.¹⁰⁹ La Borca funcționa și un teatru sătesc, la inițiativa lui Ioan Kalinderu.¹¹⁰

Primul amenajament silvic, realizat sub umbrela Domeniului Coroanei la Borca și Sabasa-Farçașa, s-a finalizat în primăvara anului 1904. S-a estimat exploatarea a 40.000 m³ material lemnos pe an.¹¹¹ Din pădurile existente la Borca și la Farçașa s-a exploatat și lemn de rezonanță.¹¹²

Recensământul general al populației României din decembrie 1899, a înregistrat în Județul Suceava, Plasa Muntele: comuna Borca, cu o populație totală 950 persoane (din care 897 români), comuna Mădei, cu o populație totală 1407 persoane (din care 1391 români), comuna Sabasa, cu o

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 28, 30-31, 34.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 28, 32-33, 55-56.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 51-52.

¹⁰⁶ *Ibidem*, pp. 46, 48.

¹⁰⁷ Ministerul Agriculturii, Comerțului, Industriei și Domeniilor, Serviciul Statisticii Generale, *op.cit.*, p. 440.

¹⁰⁸ Augustin Berian, *Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Fărçașa din județul Suceava*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobl, 1906, p. 4.

¹⁰⁹ Arthur Gorovei, *op. cit.*, p. 69.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 70.

¹¹¹ Augustin Berian, *op. cit.*, p. 12-13.

¹¹² H. Brauner, *Comerțul și industria lemnului din România*, Sibiu, Editura Krafft și Drotleff, 1929, p. 111.

populație totală 918 persoane (din care 804 români) și comuna Farcașa, cu o populație totală 1637 persoane (din care 1627 români).¹¹³ Prin urmare, la Domeniul Coroanei Borca se înregistra o populație totală de 2357 persoane iar la Domeniul Coroanei Sabasa-Farcașa se înregistra o populație totală de 2555 persoane.

Domeniul Coroanei Bicz se afla în zona de munte a județului Neamț, la 24 km de orașul Piatra Neamț, 27 km de gara Piatra-Neamț și la 387 km depărtare de București.¹¹⁴ Pe raza Domeniului Coroanei Bicz se afla reședința medicului de plasă, un spital județean, o farmacie, un birou telegrafo-poștal și sediul unui agent veterinar.¹¹⁵ La începutul secolului XX, centrul administrativ al Domeniului Coroanei Bicz, Plasa Tarcău, era conectat atât cu orașul Piatra Neamț, cât și cu Transilvania (punctul vamal Prisăcani). Totodată, era asigurată conexiunea terestră cu domeniile Borca și Sabasa-Farcașa din Județul Suceava.

La Bicz existau trei școli rurale mixte, toate construite pe cheltuiala Administrației Domeniului Coroanei, cu ateliere școlare și locuințe pentru învățători.¹¹⁶ Începând cu anul 1906 au început să fie organizate șezători sătești, unde 70-80 de sătence învăteau fusul sau se ocupau cu depănatul pe mosoare, lucratul la igliță sau cusutul la vreo catrință. Aici funcționa și Banca populară „Ioan Kalinderu”, urmașa unei societăți culturale cu același nume. Sediul băncii era în satul Bicz, într-un local cedat în acest scop de către Administrația Domeniului Coroanei și cuprindea o sală de lectură, cu o bibliotecă bogată, și o sală de teatru, cu scenă și cu decorurile necesare.¹¹⁷

Domeniul Bicz, cu o suprafață împădurită de 11.600 ha din totalul suprafeței Domeniului de 13.185,72 ha, era asimilat unui domeniu exclusiv silvic. Exploatarea pădurii se făcea în regie și cu o exploatare în antrepriză pe pârâul Ața, în baza amenajamentului din anul 1900.¹¹⁸

Cheresteaua produsă la Bicz se desfăcea pe piața internă, dar în cea mai mare parte pleca la export.¹¹⁹

CAPITOLUL 4. ADMINISTRAȚIA CASEI REGALE, EXEMPLE DE BUNE PRACTICI. VALORIFICAREA MOȘTENIRII CASEI REGALE PRIN TURISM

Procesul de modernizare a vieții socio-economice din Vechiul Regat îl are, printre actorii principali, pe Ioan Kalinderu, Administratorul Domeniului Coroanei. Una din cele mai importante

¹¹³ Ministerul Agriculturii, Comerțului, Industriei și Domeniilor, Serviciul Statisticii Generale, *op. cit.*, p. 440.

¹¹⁴ Constantin Armășescu, *Monografia Domeniului Bicz din județul Piatra-Neamț*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobl, 1906, p. 4.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 6.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 17.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 18.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 19-20.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 40-42.

decizii pe care le-a luat acesta a fost aceea de a introduce exploatarea moșiilor în regie proprie, în locul arendei.¹²⁰ Acesta a avut un rol important și în relația cu românii bucovineni și transilvăneni, ajungând la un moment dat „omul de legătură a politicianilor ardeleni cu Carol I”, practic purtătorul de cuvânt al Regelui.¹²¹

Expoziția Generală Română din anul 1906 a constituit ocazia potrivită pentru Casa Regală de a prezenta realizările înregistrate de gospodăriile și unitățile de producție pe care le gestiona, precum și produsele realizate de acestea. Pavilionul Domeniile Coroanei (Domeniul Coroanei) a fost amplasat pe Calea Moldovei, alături de cele ce prezentau Ungaria și Austria. În cadrul acestui pavilion au fost expuse produse realizate în mare parte pe Domeniul Coroanei¹²², dar și exponate realizate pe moșiile regale, implicit în cadrul Domeniului Regal Broșteni.¹²³

Încercări de promovare a realizărilor obținute de Administrația Domeniului Coroanei au mai existat, dovadă fiind amplul reportaj publicat la Paris, în anul 1913, de către scriitorul francez Paul Labbe, viitorul secretar general al Alianței Franceze. În lucrarea intitulată *La vivante Roumanie*, el descrie primirea de care s-a bucurat pe moșiile pe care le-a vizitat, printre care s-a numărat și Domeniul Coroanei Mălini, insistând asupra rezultatelor obținute.¹²⁴

Prezența timpurie pe teritoriul Vechiului Regat a numeroși funcționari elvețieni, anterior creării instituției Domeniul Coroanei în anul 1884, în special la Domeniul Princiar Broșteni, intrat sub patronajul Casei Regale în anul 1877, ar putea sugera fie predilecția Regelui Carol I pentru un așa numit model elvețian al gestionării zonelor montane, fie dinamismul social al cetățenilor elvețieni care răspundeau relativ ușor unor invitații din străinătate de a coloniza anumite zone sau de a asigura expertiza tehnică ori financiară pentru diverse proiecte antreprenoriale. De pildă, din Elveția au ajuns în România Louis Basset (secretarul particular al Regelui Carol I), Fritz Aeberhardt (maestru brânzar), Henri Bolomey (silvicultor), Adolphe Chevallier (silvicultor).

Modelul de gestionare a zonelor montane pe care s-a bazat Casa Regală a vizat în principal creșterea nivelului de educație și obținerea de produse cu înaltă valoare adăugată, în urma practicării activităților economice specifice: creșterea animalelor și exploatarea resurselor forestiere.

Potrivit unei statistici întocmite de Serviciul Silvic al Statului, publicată în anul 1907, suprafața împădurită a Vechiului Regat era de 2.755.800 hectare, în care intrau atât pădurile cât și poienile (golurile din păduri). În raport cu suprafața totală a statului, pădurile reprezentau aproximativ 20%. Totalul suprafeței împădurite era împărțită astfel, funcție de administratori:

¹²⁰ Oliver Velescu, *op. cit.*, p. 18.

¹²¹ *Ibidem*, pp. 19-20, 63-65.

¹²² *Expoziția generală română din 1906*, în *Expozițiunea generală română 1906. „Călăuza catalog” oficială*, București, Socec, 1906, p. 9.

¹²³ *Catalogul expozițiunii generale române*, în *ibidem*, p. 247-249.

¹²⁴ Oliver Velescu, *op. cit.*, p. 22-23.

particularii, 1.493.800 hectare (54,2%); statul, 1.065.000 hectare (38,8%); stabilimentele publice și de binefaceri, 126.000 hectare (4,5%); Domeniul Coroanei, 71.400 hectare (2,5%).¹²⁵

Dacă facem apel la situația de la începutul secolului XX, conducerea Vechiului Regat, în frunte cu Regele Carol I, acorda o mare importanță conservării și restaurării monumentelor istorice, reflectată consistent în *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice*, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 21, din 28 aprilie/11 mai 1913. O lectură a pasajelor relevante ne arată implicarea Bisericii în protejarea tuturor monumentelor istorice, precum și răspunderea solidară a unei largi categorii de funcționari publici.¹²⁶

Referitor la patrimoniul cultural material din zona montană analizată (județele Suceava și Neamț), ar fi indicată păstrarea și promovarea arhitecturii tradiționale prin elaborarea de strategii locale, care să valorifice importantele măsuri de modernizare a societății românești, adoptate la finele secolului al XIX-lea. Atunci a fost dat publicității *Regulamentul pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești*, a fost promovat modelul de casă țărănească realizat de către Dimitrie Maimarolu (arhitect al Ministerului de Interne) pentru comunitățile incluse în Domeniul Coroanei, iar Ioan Kalinderu (Administratorul Domeniului Coroanei) a lansat un apel către agenții de pe Domeniul Coroanei să contribuie la dezvoltarea localităților în care își desfășurau activitatea. Drept urmare, în anii 1890-1893 au fost construite case țărănești model pe Domeniile Bușteni, Sadova, Mălini, Segarcea, Rușețu, Gherghița etc.¹²⁷

Implicarea UAT-urilor în GAL-uri (Grup de Acțiune Locală) și ADI-uri (Asociație de Dezvoltare Intercomunitară) devine crucială. Din acest punct de vedere, județul Suceava este un județ în care sectorul turistic este departe de a fi valorificat la potențialul maxim, în lipsa unei ADI dedicată acestui segment economic. Prin comparație, în județul vecin funcționează cu succes Asociația de Dezvoltare Intercomunitară Harghita.¹²⁸

Analiza turismului durabil din perspectivă regională presupune evaluarea potențialului turistic pe baza criteriilor legate de resursele turistice naturale și antropice, infrastructura tehnică și turistică, precum și de modelarea relației cerere-ofertă într-un teritoriu bine determinat.¹²⁹

Câteva din fostele trasee de cale ferată îngustă, descrise de Vasile Ciurea în perioada interbelică, prezintă în opinia noastră un ridicat interes din punct de vedere turistic: Sabasa-Găinești și Găinești-Negrileasa, în Munții Stânișoara, și Valea Barnarului, în Munții Bistriței.

¹²⁵ Leonida Colescu, *op. cit.*, p. 60.

¹²⁶ *Noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, anul VI, fasc. 21, 1913, p. 87-89.

¹²⁷ Bogdan-Ilie Cocieru, *The built heritage of the former Crown Domain of Malini. Capitalization of historical vestiges*, în „Journal of tourism”, no. 31, (2021), pp. 2, 11.

¹²⁸ Asociația de Dezvoltare Intercomunitară Harghita, <https://adiharghita.ro/stiri> (accesat 06.06.2023)

¹²⁹ Cătălin-Ioan Nechifor, *Turismul și strategiile de dezvoltare regională durabilă*, București, Teză de doctorat, 2019, p. 153.

La Mălini, o listă a principalelor măsuri specifice pentru valorificarea elementelor de patrimoniu istoric ar trebui să includă: măsurarea și marcarea ca trasee de ecoturism a vechilor căi de comunicație, deschiderea unui muzeu silvic, identificarea, conservarea și semnalizarea caselor țărănești construite după modelul promovat de Administrația Domeniului Coroanei.¹³⁰

Atunci când discutăm despre valorificarea moștenirii Casei Regale în Carpații Orientali, o componentă mai puțin cunoscută este cea legată de festivitățile asociate vizitelor membrilor familiei regale, pe care le putem încadra ca parte a patrimoniului imaterial.¹³¹

Zona montană analizată (județele Suceava și Neamț) prezintă un potențial deosebit pentru a combina segmentul de turism cultural și istoric cu segmentul natură și aventură. În acest sens, ar putea fi omologate cel puțin două trasee turistice tematice (care pot valorifica o componentă a patrimoniului imaterial), denumite sugestiv „Pe urmele Regelui Carol I”.

Componenta de patrimoniu imaterial poate fi completată și cu alte trasee de ecoturism, care ar putea valorifica itinerariul vizitei principilor moștenitori Maria și Ferdinand (o excursie foarte probabil unică, datorită componenței grupului, duratei și numărului de obiective vizitate) în munții județelor Suceava și Neamț, precum și la Domeniul Coroanei Mălini în anul 1901¹³² (vechiul drum, peste Obcina Ciumârna, spre Schwarzthal/Vadu Negrișei în Bucovina, descris de Vasile Ciurea) sau itinerariul după care a urcat Regele Carol I spre Pasul Stânișoara, de la Mălini, în anul 1883 (vechiul drum pe valea pârâului Nemțișoru, descris de Arthur Gorovei și Olimpiu Boiu).

Plecând de la constatarea că, în anul 2019, ponderea turismului în Produsul Intern Brut al României a reprezentat 2,981%¹³³, de la conștientizarea rolului acestui sector la nivelul Guvernului României, care prin vocea prim-ministrului susține că „Avem posibilitatea ca, prin turism, prin domeniul HoReCa, să ajungem la o contribuție de aproximativ 10% din PIB”¹³⁴, precum și de la faptul că în topul atracțiilor turistice din România Castelul Peleş se află constant între primele trei destinații¹³⁵, moștenirea Casei Regale în Carpații Orientali (Valea Bistriței și Valea Moldovei) ar putea fi inclusă într-un circuit național și promovată unitar pe piața globală de turism, alături de moștenirea Casei Regale în Carpații Meridionali (Valea Prahovei).

¹³⁰ Bogdan-Ilie Cocieru, *The built heritage of the former Crown Domain of Malini. Capitalization of historical vestiges*, în „Journal of tourism”, no. 31, (2021), p. 4.

¹³¹ *Patrimoniu cultural*, <https://patrimoniu100.ro/abc-ul-patrimoniului/patrimoniu-cultural/> (accesat 06.06.2023).

¹³² *Informațiuni*, în „Adevărul. Ediția de seară”, 1901, 10 august, p. 2.

¹³³ Institutul Național de Statistică, *Contul Satelit al Turismului, în anul 2019*, București, Editura Institutului Național de Statistică, 2021, p. 3.

¹³⁴ *Ciucă: România este o țară sigură, membră a UE și NATO și are toate garanțiile de securitate pentru a avea o activitate de turism*, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/ciuca-romania-este-o-tara-sigura-membra-ue-si-nato-si-are-toate-garantiile-de-securitate-pentru-a-avea-o-activitate-de-turism-1879969> (accesat 06.06.2023).

¹³⁵ *The Most Visited Tourist Attractions in Romania*, <https://www.worldatlas.com/articles/the-most-visited-tourist-attractions-in-romania.html> (accesat 06.06.2023).

CONCLUZII

În Principatele române Domnii au avut propriul lor domeniu încă din secolul al XV-lea, dar o delimitare precisă între patrimoniul statului și domeniul privat al Domnului în Evul Mediu este dificil de realizat. În timp, dezvoltarea instituțiilor statului a condus la micșorarea domeniilor domnești și la apariția posesiunilor mănăstirești și boierești. În baza analizei efectuate, am putut constata că, la începutul secolului al XVIII-lea, ocoalele domnești se reduc aproape de dispariție. Micșorarea treptată a domeniilor domnești și desființarea ocoalelor respective a constituit cel mai evident semn ale evoluției proprietății private în spațiul românesc.

Ocolul domnesc de margine Câmpulung Moldovenesc a constituit una dintre cele mai importante devălmășii prestatale, fiind cel mai apropiat domeniu domnesc de capitala principatului Moldovei, având un accentuat rol politico-militar. Dizolvarea acestui ocol, situat la marginea de nord-vest a Moldovei, a avut loc la finalul secolului XVIII - începutul secolului XIX, după ce Imperiul Habsburgic anexează cea mai mare parte din teritoriul său.

Odată cu achiziția realizată de către Principele Carol în anul 1877, moșia Broșteni din județul Suceava, care s-a învecinat cu ultimele sate de răzeși din zonă - Dorna, Șaru și Păltiniș - până la debutul Primului Război Mondial, a constituit ultimul mare domeniu domnesc/princiar în partea de nord a României moderne.

Pornind de la achizițiile făcute, inițial în nume personal, de către Principele Carol, Casa Regală a devenit în timp un investitor de calibru în România. Un rezultat concret al acestui statut este apariția și evoluția localității Sinaia, destinul acesteia fiind indisolubil legat de Regele Carol I.

Investigațiile realizate ne-au condus spre aprecierea cu valențe de certitudine potrivit căreia importante resurse, obținute între anii 1878-1884 din exploatarea întinsei Moșii Domnești/Regale Broșteni din județul Suceava, cu o centrare a efortului investițional pe instituția Domeniul Coroanei după 1884, au contribuit la conturarea Castelului Peleş din Sinaia ca principal edificiu cu rol de reprezentare al Regatului României.

Odată cu înființarea instituției Domeniul Coroanei, Casa Regală a devenit unul dintre marii agricultori ai țării. În primăvara anului 1918, Domeniul Coroanei și-a dovedit importanța strategică, odată cu gestul Regelui Ferdinand I în legătură cu problema împrumutării țăranilor.

Dacă evoluția Moșiei Regale și a Domeniului Coroanei din Carpații Meridionali (Valea Prahovei) denotă viziune, determinare și o excelentă colaborare între Casa Regală și autoritățile locale și centrale de la acea vreme, în cea de-a doua zonă montană a României moderne în care a investit Casa Regală - Carpații Orientali (Valea Moldovei și Valea Bistriței) - procesul de dezvoltare a fost serios întârziat de condițiile de relief, distanța față de capitala țării și divergențele

apărute între diferite categorii de funcționari ai statului. Aceste divergențe sunt cel mai ușor de observat atunci când comparăm catalogarea drumului Fălticeni-Mălini-Borca-Broșteni-Panaci-Gura Negrei: drum național (vezi Anexa 13 și Anexa 16) și drum județean (*Harta generală România 1900*, întocmită și executată de Institutul Geografic al Armatei, retipărită în anul 1911).

Deși Moșia Regală Broșteni s-a aflat în proprietatea nemijlocită a Casei Regale, statut similar cu Sinaia-Predeal, în Carpații Orientali s-a înregistrat o creștere a importanței Domeniului Coroanei Bicaz (teren primit de Casa Regală în administrare de la Statul Român). Această evoluție are totuși o explicație izvorâtă din studiile realizate pe teren în perspectiva apărării pe frontiera Carpaților. Evoluția frontului în Primul Război Mondial, între Vatra Dornei și Bicaz, intervalul august 1916-noiembrie 1918, avea să confirme în mare măsură această reținere a Casei Regale. În această ecuație a contat într-o anumită măsură și faptul că, la decesul Regelui Carol I, Moșia Regală Broșteni încă păstra caracteristicile (numeroase greutăți de ordin logistic) care anterior l-au determinat pe Carol I să renunțe la alegerea Mănăstirii Bistrița din județul Vâlcea ca reședință de vară. Reforma administrativă din perioada interbelică a adus, odată cu reconfigurarea județelor din Carpații Orientali, transferul Domeniului Regal Broșteni, alături de Domeniul Coroanei Borca și Sabasa-Farcașa, din Județul Suceava în Județul Neamț. Sub conducerea Regelui Ferdinand I, la Broșteni s-au realizat o serie de investiții, însă reorganizarea administrativă nu a avut implicații semnificative asupra statutului zonei, acela de sursă de materie primă pentru alte regiuni din țară, mai dezvoltate.

Putem afirma că, indiferent de forma de proprietate, Casa Regală a avut o politică integratoare în ceea ce privește administrarea Domeniilor Regale și a Domeniului Coroanei, fapt relevat în cadrul Expoziției Generale Române din 1906, când exponatele realizate pe moșiile regale au fost asimilate Pavilionului Domeniului Coroanei. Pentru aceasta s-au creat instituții (Domeniul Coroanei, Coroana României) și s-au promovat specialiști valoroși, atât români (Ioan Kalinderu), cât și străini (Louis Basset). Lipsa unui instrument birocratic similar Administrației Domeniului Coroanei, care să faciliteze colaborarea între aparatul administrativ central și cel local utilizând pe scară largă resursele statului, a determinat ca, cel puțin în cazul Văii Bistriței, Domeniul Coroanei să înregistreze o dezvoltare accelerată în raport cu Domeniul Regal.

După schimbarea de regim din anul 1989, Statul Român a încercat să protejeze patrimoniul construit care poartă amprenta Casei Regale în Carpații Orientali. Însă, vidul legislativ, disoluția autorității statului și lipsa de educație au făcut ca imobilul construit la Broșteni - Casa Administrației Domeniului Regal – care a rezistat vitregiilor Celor Două Conflagrații Mondiale, supraviețuind inclusiv regimului comunist, să dispară undeva în perioada 2012-2015, după mai bine de 125 de ani de existență.

Patrimoniul cultural material și imaterial asociat Casei Regale ar putea constitui catalizatorul unui demers de creare a unei noi destinații turistice, printr-o Asociație de Dezvoltare Intercomunitară. Această nouă destinație ar putea fi inclusă într-un circuit național și promovată unitar pe piața globală de turism, alături de moștenirea Casei Regale în Carpații Meridionali. Componenta de patrimoniu imaterial prezintă cel mai ridicat potențial prin caracterul de unicitate pe care l-au îmbrăcat vizitele membrilor Casei Regale în Carpații Orientali, Regele Carol I în anul 1883 și cuplul Princiar Maria-Ferdinand în anul 1901. Proiectul de infrastructură care ar putea aduce reale oportunități de dezvoltare sustenabilă pentru regiunea analizată în Carpații Orientali este calea ferată electrificată care să facă legătura între provinciile istorice Moldova, Transilvania și Bucovina, gândită încă de la începutul secolului XX.

În urma finalizării cercetării, putem afirma că, dintre cele trei ipoteze de lucru de la care am plecat în cercetarea noastră, două s-au confirmat și una a fost infirmată, astfel:

- ipoteza potrivit căreia Domeniul Coroanei a constituit sursa de venit a familiei regale, după modelul domeniului domnesc, s-a confirmat, dovadă fiind statisticile invocate pe parcursul cercetării;
- ipoteza potrivit căreia autoritățile locale și regionale nu au strategii viabile de protejare și valorificare a patrimoniului material și imaterial asociat Casei Regale, în Carpații Orientali, s-a confirmat. Odată cu scurgerea timpului situația devine tot mai dramatică, în pofida existenței unor documente programatice formale;
- ipoteza potrivit căreia proprietățile Casei Regale au fost administrate în beneficiul exclusiv al dinastiei de Hohenzollern a fost infirmată, numeroase exemple de direcționare a efortului, beneficiilor și exemplelor de bune practici către comunitățile locale și regionale fiind prezentate în cadrul lucrării de doctorat.

Pe baza cercetării realizate, am demonstrat existența unei conexiuni de ordin financiar între Domeniul Regal Broșteni și Domeniul Regal Sinaia-Predeal (Castelul Peleş); am documentat și înlăturat unele confuzii referitoare la amplasamentul și datarea unor elemente de patrimoniu construit la Broșteni (inclusiv monumente istorice); am documentat vizitele membrilor Casei Regale în Carpații Orientali (elemente ale patrimoniului cultural imaterial); am documentat traseele unor vechi căi de comunicație (inclusiv căi ferate forestiere); am contribuit la creșterea gradului de conștientizare în rândul autorităților și comunităților locale (Orașul Broșteni, Comuna Crucea, Comuna Mălini).

Apreciem, la finalul demersului doctoral, că subiectul investigat are o importanță deosebită pentru cunoașterea trecutului nostru, pentru valorizarea datelor în cadrul orelor de istorie locală și națională, iar informațiile adunate și soluțiile de valorificare a acestora pot servi și ca o sursă de creștere a veniturilor comunităților locale și, implicit, de creștere a nivelului de prosperitate a

locuitorilor regiunii, precum și de ameliorare a calității vieții societății și de dezvoltare a infrastructurii zonei.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Izvoare și instrumente de lucru

I.1 Instrumente de lucru (bibliografii, dicționare, enciclopedii)

1. Gusti Dimitrie, *Enciclopedia României*, Volumul 1, *Statul*, București, Imprimeria Națională, 1938
2. Rezachevici Constantin, *Enciclopedia Domnilor români, a. 1324-1881*, Volumul I, *Secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, 2001

I.2 Izvoare inedite (arhive, manuscrise etc.)

1. Serviciul Județean Neamț al Arhivelor Naționale (SJAN NT), *Fond Colecția de fotografii Institutul N. Teodorescu – Piatra Neamț, 1919-1927; Fond Domeniul Coroanei Bicz, 1905-1948*
2. Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (SJAN SV), *Fond Prefectura Județului Baia*, Volumul 1, 1833-1900; *Fond Prefectura Județului Baia*, Volumul 2, 1901-1923

I.3 Izvoare editate

I.3.1 izvoare documentare

1. ****1866-1896, Trei-deci de ani de domnie ai Regelui Carol I, cuvântări și acte*, Vol. II, 1881-1896, București, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1897
2. *Administrația Domeniului Coroanei la Expoziția generală română din București 1906*, București, Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, 1906
3. Alexandru Antoniu, *Album general al României. Județul Neamțu*, București, Tipografia Curții Regale-Atelierele Göbl și Fii, 1892
4. Idem, *Album general al României. Județul Suceava*, București, Tipografia Curții Regale-Atelierele Göbl și Fii, 1893
5. Idem, *Album general al României. Partea I*, Dresda și Berlin, Stengel & Co, 1901
6. *Cod silvic al României*, „Monitorul Oficial”, nr. 8, 9 aprilie 1910
7. *Dotăriunea Coroanei*, București, Stabilimentul Grafic Socecu&Teclu, 1884
8. Dutkiewicz Julius, *Broșteni, album de fotografie*, 1883
9. *Expozițiunea generală română 1906. „Călăuza catalog” oficială*, București, Socec, 1906
10. Institutul Național de Statistică, *Contul Satelit al Turismului, în anul 2019*, București, Editura Institutului Național de Statistică, 2021

11. Ministerul Agriculturii, Comerțului, Industrii și Domeniilor, Serviciul Statisticii Generale, *Recensământul general al populației României – rezultate definitive*, București, Institutul de arte grafice „Eminescu”, 1905
12. Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Direcțiunea Statisticii Generale, *Statistica știutorilor de carte din România întocmită pe baza rezultatelor definitive ale recensământului general al populației din 19 decembrie 1912*, București, Stabilimentul de Arte Grafice Albert Baer, 1915
13. Ministerul Industrii și Comerțului, *Anuarul statistic al României*, Vol. I-II, București, Imprimeria statului, 1909
14. Ministerul Mediului, Apelor și Pădurilor, *Ordin nr. 2.506 din 22 septembrie 2022 pentru aprobarea Ghidului de finanțare a Programului de realizare a pistelor pentru biciclete*
15. *Notă de Fundamentare la Hotărârea Guvernului nr. 1580/2022 pentru aprobarea atestării unor localități sau părți din localități ca stațiuni turistice de interes local, precum și pentru modificarea art. 2 și a anexei nr. 5 la Hotărârea Guvernului nr. 852/2008 pentru aprobarea normelor și criteriilor de atestare a stațiilor turistice*
16. *Notă de Fundamentare la Hotărârea Guvernului nr. 343/2021 pentru aprobarea atestării unor localități sau părți din localități ca stațiuni turistice de interes local și pentru modificarea anexei nr. 5 la Hotărârea Guvernului nr. 852/2008 pentru aprobarea normelor și criteriilor de atestare a stațiilor turistice*
17. *Programul Operațional Creștere Inteligentă, Digitalizare și Instrumente Financiare 2021-2027*, versiunea 9 noiembrie 2021
18. *Programului Operațional Incluziune și Demnitate Socială 2021-2027*, versiunea 29 octombrie 2021
19. *Strategia de dezvoltare a orașului Predeal, perioada 2009-2020*, Predeal, 2010
20. *Strategia de dezvoltare durabilă a Orașului Azuga-Județul Prahova 2013-2020*, Azuga, 2013
21. *Strategia de dezvoltare durabilă a orașului Bușteni 2014-2020*, Bușteni, 2015
22. *Strategia de dezvoltare durabilă a orașului Sinaia 2016-2020*, Sinaia, 2015
23. *Strategia de Dezvoltare Economico-Socială Durabilă 2014-2020 Comuna Borca*, Borca, 2014
24. *Strategia de dezvoltare locală – Bicaș 2014-2020*, Bicaș, 2014
25. *Strategia de Dezvoltare Locală 2021-2027, a orașului Broșteni, județul Suceava*, Broșteni, 2022
26. *Strategia de dezvoltare locală a Comunei Crucea, Județul Suceava pentru perioada 2021-2027*, Crucea, 2022

27. *Strategia de dezvoltare locală a Comunei Mălini, Județul Suceava. 2021-2027*, Iași, YXS AVALANA SRL, 2021
28. *Strategia de dezvoltare locală a Comunei Slatina, Județul Suceava. 2021-2027*, Slatina, 2021
29. *Strategia de dezvoltare teritorială a României. România policentrică 2035. Coeziune și competitivitate teritorială, dezvoltare și șanse egale pentru oameni*, București, 2016
30. *Strategia națională a României pentru dezvoltarea turismului 2019-2030*, București, 2018
31. *Strategie de dezvoltare locală, comuna Farcașa, 2014-2020*, Farcașa, 2015
32. *Testamentul Regelui Carol. Textul în extenso și un Codicil*, București, Tipografia A. Grossman, 1914

I.3.2 izvoare narative

1. Bostan Constantin, G. T. Kirileanu. *Martor la istoria României 1872-1960. Jurnal și epistolar*, Volumul I, 1872-1914, Editura RAO, București, 2013
2. Cristescu Sorin, *Carol I. Corespondența personală (1878-1912)*, București, Editura Tritonic, 2005
3. Docea Vasile, *Jurnal Carol I al României*, Volumul I, 1881-1887, Iași, Polirom, 2007
4. Idem, *Jurnal Carol I al României*, Volumul II, 1888-1892, Iași, Polirom, 2014
5. Idem, *Jurnal Carol I al României*, Volumul III, 1893-1897, Iași, Polirom, 2020
6. Neagoe Stelian, *Memoriile Regelui Carol I de un mator ocular*, Volumul III, 1876-1877, București, Editura Machiavelli, 1994
7. O'Brien Patrick, *Jurnalul unei călătorii în Principatele Dunărene în toamna și iarna anului 1853*, București, Humanitas, 2016
8. Zimmermann Silvia Irina, Constantinescu Romanița, „*Cu iubire tandră, Elisabeta*” - „*Mereu al tău credincios, Carol*”: *corespondența perechii regale Carol I și Elisabeta*, Volumul I, 1869-1888, București, Humanitas, 2020
9. Eadem, *Tată iubit și cel mai credincios prieten: corespondența Regelui Carol I cu tatăl său, Principele Karl Anton de Hohenzollern-Sigmaringen (1866-1881)*, București, Corint, 2023

IV. Lucrări generale

1. Axenciuc Victor, Eugen Ghiorghită, Cornel Sârbu, *Legiferarea și instituționalizarea economiei moderne în România (1856-1914)*, București, Academia Română-Centrul Român de Economie Comparată și Consens, 2005

2. Axenciuc Victor, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947*, Vol. II Agricultura, București, Editura Academiei Române, 1996
3. Idem, *Formarea sistemului industrial modern în România. Etapa 1859-1914. Demarajul industrializării*, București, Editura Academiei Române, 2008
4. Bărbulescu Mihai, Deletant Dennis, Hitchins Keith, Papacostea Șerban, Teodor Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999
5. Bolca Mircea Alexandru, *Istoria proprietății în trecutul românesc*, Cluj-Napoca, Rezumatul Tezei de doctorat, 2010
6. Brauner H., *Comerțul și industria lemnului din România*, Sibiu, Editura Krafft și Drotleff, 1929
7. Brie Mircea, *O istorie socială a spațiului românesc de la începuturile statalității dacice până la întrezărirea modernității*, Oradea, Universitatea din Oradea, 2005
8. Bulei Ion, *Viața în vremea lui Carol I*, București, Editura Tritonic, 2005
9. Buzescu Al. Alexandru, *Domnia în Țările Române până la 1866*, București, Tiparul „Cartea Românească”, 1943
10. Cantemir Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Traducere de Gh. Guțu, București, Editura Academiei, 1973
11. Căndea Virgil, Rezachevici Constantin (ed.), *Istoria românilor*, Volumul V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, București, Editura Enciclopedică, 2003
12. Costăchel V., Panaitescu P. P., Cazacu A., *Viața feudală în Țara Românească și Moldova-sec. XIV-XVII*, București, Editura Științifică, 1957
13. Damean Sorin Liviu, Oncescu Iulian, *O istorie a românilor de la Tudor Vladimirescu la Marea Unire (1821-1918)*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015
14. Djuvara Neagu, *Între Orient și Occident, Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, București, Humanitas, 2002
15. Idem, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, București, Humanitas, 2002
16. Filitti Ioan, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, Fundația culturală Regele Mihai I-Imprimeria, 1929
17. Hitchins Keith, *România 1866-1947*, Ediția a V-a, București, Humanitas, 2017
18. Ionescu Ion, *Istoricul Societății Politecnice de la înființarea ei până la inaugurarea localului său propriu (1881-1927)*, București, Cartea Domnească, 1927
19. Kogălniceanu Vasile, *Două țări agricole: Ungaria și România. Schițe economice comparative*, București, Lito-tipografia L. Motzazeanu, 1901

20. Mironescu Vladimir, *Mănăstirile și bisericile întemeiate de Ștefan cel Mare Voievod Domn al țării Moldovei (1457-1504) cercetate și orânduite în mod cronologic*, Cernăuți, Soc. Tip. Bucovineană, 1908
21. Nechifor Cătălin-Ioan, *Turismul și strategiile de dezvoltare regională durabilă*, București, Teză de doctorat, 2019
22. Noyes O. James, *România țară de hotar între creștini și turci. 1854*, București, Humanitas, 2016
23. Papacostea Șerban, *Geneza statului în evul mediu românesc studii critice*, București, Corint, 1999
24. Pascu Ștefan, Theodorescu Răzvan (ed.), *Istoria românilor*, Volumul III, *Genezele românești*, București, Editura Enciclopedică, 2001
25. Petrescu Stelian, *Călăuza Căilor Ferate Române*, Ediția I, București, Atelierele grafice Socec&Co, 1913
26. Platon Gheorghe (ed.), *Istoria românilor*, volumul VII, tom II, *De la independență la marea unire (1878-1918)*, București, Editura Enciclopedică, 2003
27. Poni Petru, *Statistica răzeșilor*, București, Librăriile Cartea Românească și Pavel Suru, 1921
28. Sava Aurel, *Târguri, Ocoale Domnești și Vornici în Moldova*, în „Buletin științific”, 1952
29. Stahl Henri, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Volumul 1, *Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole*, București, Cartea Românească, 1998
30. Idem, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, Volumul 3, *Procesul de aservire feudală a satelor devălmașe*, București, Cartea Românească, 1998
31. Wilkinson William, *An account of the principalities of Wallachia and Moldavia: with various political observations relating to them*, London, Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1820
32. Xenopol D. Alexandru, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Volumul 3, *Primii domni și vechile așezăminte: 1290-1457*, București, Editura „Cartea românească”, 1929

V. Lucrări speciale

1. Achim Florin, Lazăr Gabriel, *Amenajamentul Ocolului Silvic Crucea din Direcția Silvică Suceava Studiu General*, Institutul Național de Cercetare – Dezvoltare în Silvicultură „Marin Drăcea” – Stațiunea Brașov, 2020
2. Aioanei Varvara, *Surse documentare referitoare la pădurile sucevene*, în „Hierasus”, V, 1983

3. Andrei Tudorel et al, *România un secol de istorie-date statistice*, București, Editura Institutului Național de Statistică, 2018
4. Andriescu-Bogdan Nicolai, *Regele Carol I și a doua sa Capitală*, București, Institutul de arte grafice C. Sfetea, 1916
5. Anghelache Constantin, Anghel Mădălina Gabriela, Petrescu Iordan, Gogu Emilia, *Evoluția centenară a învățământului în România*, București, Editura Economică, 2018
6. Armășescu Constantin, *Monografia Domeniului Bicz din județul Piatra-Neamț*, București, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1906
7. Bachelin Léopold, *Castel-Pelesch, résidence d'été du roi Charles Ier de Roumanie à Sinaia*, Paris, Firmin Didot&Cie, 1893
8. Banabic Dorel (coord.), *Istoria tehnicii și a industriei românești*, Vol. 2, *Electrotehnica, energetica, transporturile și învățământul tehnic*, București, Editura Academiei Române, 2020
9. Bălăiță Dorel, *Pagini din istoria exploatării lemnului de rezonanță de pe Domeniul Coroanei Mălini. Un jeton al Cantinei Fabricii „Gustav Eichler” de la Găinești*, în „Anuarul Muzeului Național al Bucovinei”, XLVII, 2020
10. Beldiman Ruxanda, *Castelul Peleş. Domeniul regal Peleş, Sinaia (1894 – 1914)*, în Narcis Dorin Ion, Ruxanda Beldiman, Mircea Alexandru Hortopan, *Karel Liman arhitectul Casei Regale a României*, Sinaia, Muzeul Național Peleş, 2019
11. Eadem, *Castelul Peleş. Expresie a fenomenului istoric de influență germană*, București, Simetria, 2011
12. Berechet Ștefan Grigore, *Un act de danie de la Alexandru-cel-Bun din 1412, Februar 19*, în „Revista Istorică”, anul 22, nr. 4-6, 1936
13. Berian Augustin, *Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Farcașa din județul Suceava*, București, Tipografia Guttenberg, Joseph Göbl, 1906
14. Bodale Suzana, *Semnificațiile Domeniilor Coroanei la momentul înființării lor în consolidarea regalității românești*, în „Revista Arhivelor”, Volumul XC, Numărul 1-2
15. Bodea Valentin, *Aspecte ale relațiilor economice româno-austro-ungare în prelungirea războiului vamal (1893-1914)*, în „Țara Bârsei, serie nouă, numărul 1, 2002”
16. Boiu Olimpiu, Precup Alexandru, *Monografia Domeniului Mălini din județul Suceava*, București, Tipografia Guttenberg, Joseph Göbl, 1906
17. Brătescu Liviu, *P.N.L. (1876-1888). O guvernare eficientă sau diferența între teorie și practică*, în „Xenopoliana, XIII, 2005
18. Bulei Ion, *Averea lui Carol I*, în „Magazin Istoric”, 2014

19. Ciurea Vasile, *Călăuza Județului Folticeni*, Fălticeni, Editura Institutului de Arte grafice M. Saidman, 1924
20. Cîrstea Monica, *Expoziția Generală Română din 1906. 115 ani de la organizare*, 2021
21. Cocieru Bogdan Ilie, *Modernizare și distrugere în Carpații răsăriteni. Infrastructura de comunicații în anii Primului Război Mondial*, în *Analele Liceului „Vasile Conta” Târgu-Neamț, Istorie*, 1/2021
22. Idem, *Patrimoniul construit în proximitatea Bucovinei istorice. Moșia Regală Broșteni*, în „*Analele Bucovinei*”, anul XXVII, 2(55)/2020
23. Idem, *The built heritage of the former Crown Domain of Malini. Capitalization of historical vestiges*, în „*Journal of tourism*”, no. 31 (2021)
24. Colescu Leonida, *Progresele economice ale României îndeplinite sub Domnia M. S. Regelui Carol I 1866-1906. Tablouri figurative și notițe explicative*, București, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, 1907
25. Florescu Oana, Nănescu Monica, *Familia Poni. Pagini de corespondență*, Iași, editura Palatul Culturii, 2015
26. Găleşescu A. G., *Sinaia. 15 august 1695 – 15 august 1895*, București, Tipografia G. A. Lăzăreanu, 1895
27. Gheorgheasa Petru, *Monografia școalelor și bisericilor de pe Moșia Regală Broșteni Județul Suceava*, București, Institutul de arte grafice Carol Gobl, 1906
28. Giurescu Constantin C., *Cuvântările Regelui Carol I, 1866-1914, Volumul I, 1866-1886*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939
29. Gorovei Arthur, *Cruzimi*, Iași, Editura „Viața Românească”, 1921
30. Haret Mihai, *Castelul Peleş. Monografie istorică-geografică-turistică-pitorească-descriptivă a castelelor regale din Sinaia cu împrejurimile lor*, București, Cartea Românească, 1924
31. Idem, *Regele Carol I și Sinaia*, Enciclopedia turistică românească, volumul VII, București, Editura Cartea românească, 1940
32. Ion Narcis Dorin (coord.) , *Regele Carol I. Ctitorul României moderne*, Volumul I, Muzeul Național Peleş, Sinaia, 2019
33. Ioniță Mioara, *Considerații privind alegerea unei reședințe princiare de vară*, în „*Revista Bibliotecii Naționale a României*”, an XII – nr. 2/2006
34. Iosep Ioan, *Braniștile – forme de utilizare a terenului în perioada medievală (studiu de caz – braniștea Mănăstirii Voroneț)*, în „*Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava secțiunea geografie*”, Anul XVIII – 2009

35. Istrati Corneliu, *Săteni și stăpâni în munții Moldovei la răscruce de veacuri*, Iași, Editura universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013
36. Kirileanu Gh. T., *Hotarnica Dornei*, în „Revista literară, științifică și educativă Apostolul nr. 7-9”, Piatra Neamț, 1941
37. Lefter Lucian-Valeriu, *Din viața și activitatea lui Alecu Balș. Documente necunoscute*, în „Buletinul muzeului de istorie a Moldovei”, Iași, 2018
38. Leonida Dimitrie, *Perspectivile economice legate de valea Bistriței moldovene*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, Tomul XLII, 1923, București, 1924
39. Mack F., *Descrierea Moșiei Regale Predeal județul Prahova*, București, Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, 1906
40. Mătasă Constantin, *Călăuza Județului Neamț*, București, Cartea românească, 1929
41. Mitu Narcisa-Maria, *Domeniile Coroanei Regale (1884-1948)*, Craiova, Editura Aius, 2011
42. Eadem, *The Image of the Crown Domain through the National and the International Exhibitions (1884-1939)*, în „Revista de Științe Politice”, no. 47 (2015)
43. Montandon Arnold-Lucien, *Souvenirs de Moldavie. Le domaine royal de Brosteni*, în „Bulletin de la societe d'etudes scientifiques D'Angers”, quatorzieme annee 1884, Angers, Germain et G. Grassin, Imprimeurs-libraires, 1885
44. Morariu Leca, *Drumuri Moldovene*, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1925
45. Opreș Ioan, *Muzeificarea Castelului Peleş – o soluție de salvare a istoriei regalității în România*, în Mircea-Alexandru Hortopan, *Castelul Peleş, Leagănul Dinastiei Române: de la Reședință regală la muzeu*, București, Editura Oscar Print, 2021
46. Osiac Vladimir, prefață în Narcisa Maria Mitu, *Domeniile Coroanei Regale (1884-1948)*, Craiova, Editura Aius, 2011
47. Parascan Doru, *Structuri de proprietate în Țara de Jos a Moldovei. Stăpânii de pământ din Ținutul Tecuci în secolele XV-XIX*, Iași, Teză de doctorat, 2016
48. Piticari Alexandru-Daniel, *Instituția vornicului de ocol domnesc al Câmpulungului Moldovenesc (1527-1775)*, Cluj-Napoca, Teză de doctorat, 2019
49. Popovici Aristide, Kirileanu Teodorescu Gheorghe, *Descrierea Moșiei Regale Broșteni, județul Suceava*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906
50. Scripcariuc Ioan, *Proprietatea domnească în organizarea Ținutului Suceava*, în „Anuarul Muzeului Bucovinei”, XX, 1993
51. Stătescu George, *Excursiuni forestiere pe Domeniile Coronei Mălini, Sabasa și Bicz*, București, Tipografia C.C. Săvoiu &Comp., 1889

52. Tîrnă Mirela Daniela, *Testamente Regale*, București, Arhivele Naționale ale României, 2021
53. Văcaru Silviu, *Oieri sălișteni stabiliți în Moldova la începutul secolului al XIX-lea*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, 5, 2013
54. Vătavu Bogdan-Vlad, *Haiduci, tâlhari, bandiți - O istorie socială a brigandajului în Moldova și Țara Românească la începuturile modernității (sec. XVIII-XIX)*, Cluj-Napoca, Teză de doctorat, 2019
55. Velescu Oliver, *Ion Kalinderu. Documente și mărturii*, București, Editura Oscar Print, 2014
56. Vlad Laurențiu, *Imagini ale identității naționale: România la expozițiile universale și internaționale de la Paris: 1867-1937*, Iași, Editura Institutul European, 2007